બે બોલ

મારી નમ્ર કૃતિઓને ચાહનારા ગુર્જરબધુઓને જરા લાબી રાહ જોવડાવીને આ સગ્રહ પ્રગટ થઈ શકે છે, તે માટે મારી ચાહવાના બે બોલ હુ અહિં નોધવા ઇષ્ટ ધારૂ છુ

ઇ સ ૧૯૨૦ મા હુ મુબઇ ગયો હતો, તે વેળા મારા મિત્ર "વીસમી સદી" વાળા સ્વર્ગસ્થ હાજીમહમદે આ ' સદેશિકા " નો કાવ્યસગ્રહ પોતે સુંદર રીતે છપાવી બહાર પાડવા મારી પાસેથી લઈ લીધો હતો આ સગ્રહ એ કલાફકીરને હાથે બહાર પડ્યો હોત તો ગુજરાતને એનુ રૂપરગ કાઇ ઓર રીતે મળી રહેત પણ વિધિને જૂદુજ ભાવ્યુ, અને એ મિત્રના અવસાન પછી બહુ બહુ વિલબે એ સગ્રહ એમના સત્પુત્ર પાસેથી મને પાછો મળ્યો. તે પછી મારી ચાલુ નાદુરસ્ત તબિયત અને અનિવાર્ય અડચણોને લીધે એ બહાર પાડવાનું કામ ઢીલમાજ પડતુ ગયુ ગયા ડિસેમ્બર ૧૯૨૩ મા મારા વિદ્વાન મિત્ર રા રા બળવતરાય કલ્યાણરાય ઠાકોર મદ્રાસ આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના સ્નેહ અને આગ્રહને વશ થઈને મેં એ સગ્રહ તેમને સ્વાધીન કર્યો અને તેમનીજ ખતથી એ સગ્રહ "ગુજરાતી સા પ ભડોળ કમિટિ " ને એની પ્રથમ આવૃત્તિ પ્રગટ કરવા મા' સોપ્યો એ ભલા મિત્રની જો આટલી ખત ન હોત તો વળી પાછી કેટલીક વધુ ઢીલ થઇજ હોત એ કારણને લીધે આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિને માટે હું એમનોજ આભારી છુ

ગુજરાતનો વાચક વર્ગ કવિતામા હવે વધુ રસ લેતો થયો છે, અને ગુજરાતીનુ શિક્ષણ શાળાઓ અને વિદ્યાપીઠોમા પણ વધુ ઉમગ

અને ખંતથી લેવાય-દેવાય છે, એ આનંદની વાત છે આ સંગ્રહમાં સમાયલી કવિતાઓ ઉપર કશી જાતનાં ટીપ્પણ કે ટીકાઓ તેઓના અર્થવિસ્તાર માટે હું આપી શક્યો નથી, પણ રસિક વાચક એમાના રહસ્યો અને ધ્વનિઓ પોતેજ ઉકેલી લેશે, એટલી આશા તો મારા રસિક ગુજરબંધુઓ માટે હું જરૂર રાખી શકું

મારી 'પ્રકાશિકા' બહાર પડયા પછી લખાયલી મારી લગભગ તમામ છૂટક કવિતાઓ આ સંગ્રહમા સમાવવામા આવી છે મોટે ભાગે એ સર્વ સાહિત્ય, વસત, ચેતન, ગુજરાત, નવચેતન, સમાલોચક, નવરગ, નવજીવન, ગુજરાતી, હિંદુસ્થાન, વગેરે પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી માસિકો અને વર્તમાનપત્રોના અંકોમા છપાઇ ગઇ હતી, અને તે માટે એઓના તત્રીઓનો હું અહિં આભાર માનું છું

કવિઓના હૈયાના ફુવારામા બ્રહ્માડની રસધારાના ધોધ નિરંતર વહેતા રહે છે. એ ધોધના ધ્વનિમા એ ફુવારો પણ રસપ્રફુલ્લ ઉડતો જાય છે. એ ફુવારાના રસબિંદુ એટલે એ બ્રહ્મના સંદેશા પ્રત્યેક સાચો કવિ એ બ્રહ્મનો સદેશવાહક છે. આ પુસ્તકનાં પૃષ્ઠોમા એ સદેશની કાઇક પણ ઝાખી મારૂ જે હૃદય ગુર્જરબંધુઓને કરાવી શકશે તો તેમાજ એ હૃદય પોતાનો અનિર્વાચ્ય આનંદ અને વિજય માની લેશે

મદ્રાસ: માઉંટ રોડ:

અરદેશર ફ્રામજી ખબરદાર

તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૨૪

અનુક્રમણિકા

સંદેશિકા

સંદેશ

(ગરબી)

દરિયાના હોજ આ હેલે ચઢ્યા હો !
રેલે બ્રહ્માંડ રસધારા રે લોલ;
ઝીલો ઝીલાવો મનમહેલે, રસિકડાં !
નીતરે સંદેશ કંઈ ન્યારા રે લોલ. ૧

ઊંડા આકાશની ખાણો ખોદીને
કાઢ્યા છે રત્નરૂપ તારા રે લોલ:
જોવે તે આંગણે આવો, રસિકડાં !
પ્રાણે સમાવો ચમકારા રે લોલ ! ૨

પૂર્વે સૂર્યોદયનાં પીછાં પોપટિયાં
    રંગે છે દેવના ઉતારા રે લોલ :
પશ્ચિમ પતંગિયાની પાંખો, રસિકડાં !
    વીંઝે અહિં સ્વર્ગપલકારા રે લોલ. ૩

ચાંદાની દૂર દૂર ચમકે કીકી ત્યાં
    ઉછળે મહેરામણ ખારા રે લોલ:
એવા સંકેત ઉર ધારો, રસિકડાં !
    ઊંડા છે આત્મના ઉધાર રે લોલ ! ૪

પલક પલક પ્રાણકુંદન કસીને
    ઝરતું આકાશ અંગારા રે લોલ:
જીવનના ભોગ હો એવા, રસિકડાં !
    એવા છે પ્રાણના પુકારા રે લોલ. ૫

જીવનરુદનના તારે ઝૂલાઈ
    પૂરે છે સ્વર્ગ લલકારા રે લોલ:
અશ્રુભીનાં તે એનાં ગીતો, રસિકડાં !
    કરશે કો દિવ્ય અણુસારા રે લોલ ૬

મીઠા હતા ને આજ ઘેરા દીસે તે
 કાલે કલ્યાણુ કરનારા રે લોલ:
એ રે સંસારના સૂરથી, રસિકડાં !
 ફૂળજો આ દેહના ઇજારા રે લોલ ! ૭

હૈયાના હોજ આ હેલે ચઢયા હો !
 રેલે છે આત્મના ઓવારા રે લોલ:
આવો, આવો, રસઆંગણુ, રસિકડાં !
 ઝીલજો સંદેશ અહિં ન્યારા રે લોલ ! ૮

૪

રસપ્રભુતા

(૫૬)*

ઘુંટડા ભરી ભરી પીઓ કો, રસનાં સરોવરો છલકાય!
રસના સરોવરો છલકાય, રસિકનું મન દેખી મલકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

આભ ભર્યું ઘૂમે આનંદે, ભોળે ચગ્યુ નિત્ય;
જડી જડી રસબિંદુ હૃદયમાં, ચમકાવે સહુ ચિત્ત'
અંતર ભરી ભરી સીંચો કો, આત્મા ઊંડી ઝળે ઝળકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

કુંજે કુંજે ફૂલડાં ડોલે, ઝૂમે લલિત વસંત,
વનવન પવન વહે રસ ભરતો, લીલા હમે અનંત'
ખોબે ભરી ભરીને ટચો કો, હૈયે નવું નવું હિંચકાય!—
ઘુંટડા ભરી૦

---

* "માન દેતે હમ કમ મગર તેરે બાલ ઘુંઘરવાલે,"—એ ચાલ.

છીપે છીપે મોતી દીપે, સાગરને ભંડાર;
નયને નયને તેજ નચવતાં, વસી ઊંડે અંધાર:
ડૂબકી ભરી ભરી કાઢો કો, તેજે નયન નયન રંગાય!—
ઘૂંટડા ભરી૦

કણ કણમાં જો મણિ વિલસે છે, બિંદુ બિંદુ બ્રહ્માંડ;
રસગ્રાહક રજરજમાં નિરખે ભર્યો દિવ્ય રમકાંડ:
નયનાં ભરી ભરી નિરખો કો, રસરસ ઘળે થળે નીતરાય!—
ઘૂંટડા ભરી૦

સરોવરો છલકે છલકાતાં રસજીવનને અર્થ:
ધન્ય ઝીલે રસ રાજહંસ કો, બગ ઊભા રહે વ્યર્થ!
આત્મા ભરી ભરી ઝીલો કો, પ્રભુની રસપ્રભુતા પથરાય!—
ઘૂંટડા ભરી ભરી પીઓ કો, રસનાં સરોવરો છલકાય!

૬

જોગીડા

(ગરબી)*

જૂના જૂના તે અમે જોગીડા,
ને જૂની જૂની અમારી જાત રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે:

જન્મ્યા જગતને કોતરે,
ને ભમિયે અંધારી રાત રે,
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૧

જૂના સૂરજ, જૂના ચાંદલા,
ને આ જૂનાં છે ફરતાં આકાશ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે:

ભમ્યો જગતને આંગણે
અમ શોધ્યા મળે નહિ વાસ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૨

---

* "આશાભર્યા તે અમે આવિયા, કે મારો વ્હાલો રમાડશે રાસ રે, આવેલ આશાભર્યા રે"—એ ચાલ.

જૂના ડુંગર, જૂના ઘેઘવા,
ને જૂનાં વહેતાં નદીનાં નીર રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે:

હૈડે પુરાતન પ્રીતડી,
અમ બાંધવ પેગમ્બર પીર રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૩

જૂના જૂના ગાજે સાગરા,
ને જૂના ઊભા કિનારા-કોટ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે:

ઊંડી દિશાઓ કંઈ લહેરતી
ચાલે અંતર ભરતી ને ઓટ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૪

જૂના જૂના છે પેલા તારલા,
ને આ વીંટે જૂના અંધાર રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે:

ઊંડા વનેથી તહિં આવતા
કોઈ પૂર્ણકેરા ચમકાર રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે. ૫

જૂનાં આ વન, જૂની ઝાડીઓ,
    ને જૂની જટા વડલાની છાય રે;
        જોગીડા જૂના જૂના રે

ધાડી આશા દિલ ઘેરતી,
    તેમાં પંથ પાડે અમે પાય રે;
        જોગીડા જૂના જૂના રે. ૬

જૂનાં તે કાળનાં મોજડાં,
    ને છે જૂનો અમારો ઘાટ રે;
        જોગીડા જૂના જૂના રે:

લીધાં તપોવ્રત સ્નેહનાં,
    તહિં ઊભા અખંડ જોઈ વાટ રે:
        જોગીડા જૂના જૂના રે ૭

જૂનાં કમંડલ, બેરખા,
    ને જૂનાં ભગવાં અમારી સાખ રે;
        જોગીડા જૂના જૂના રે:

ભર્યાં કલ્યાણ અમ ઝોળીએ,
    આવો, ચોળો અમારી ખાખ રે!
        જોગીડા જૂના જૂના રે. ૮

જૂના અમે તે જગજોગીડા,
ને જૂના જૂના જગતના વેશ રે;
જોગીડા જૂના જૂના રે:

મોંઘેરા નાથના બોલડા,
આવો, દઈએ મોંઘા સંદેશ રે !
જોગીડા જૂના જૂના રે.

વસંતની શોધ

(દિવ્ય)

કહેશો, ક્યાં જઈ સંતાઈ
વનજીવન લલિત વસંત?
કહેશો, નવફૂલડે છાઈ
કઈ કુંજનિકુંજ હસંત?
લીલી લીલા ઝૂલાઈ
દેતી રસ જગને દંત:
કહેશો, તે ક્યાં છૂપાઈ
પ્રીતિછાયા રસવંત? ૧

શોધી ફૂલડાંની આંખે,
        શોધી કોયલને કંઠ ;
શોધી સંધ્યાની પાંખે,
        શોધીજ ઉષાને પંથ ;
ખોળ્યા ધરણીની સાખે
        કંઇ ગગનતણા રસગ્રંથ :
શું અવર ધરા જઇ ગાંખે
        રસપૂર્ણ અમર ઉરકંથ ?   ૨

આવી, મોહી, ઉડી જાવું :
        એ છે એની જૂની રીત ;
જગનાં જનને રહ્યું ગાવું
        ગતકાળતણાં ગુણગીત ;
વ્હાલું, સ્હેવું ને સ્હાવું :
        એ છે જીવનની છત ;—
કહેશો, ક્યમ જઇ સમજાવું
        જે પ્રીછે નહિ ઉરપ્રીત ?   ૩

શું ગઇ મોહિતને છાંડી?
　　—એ પ્રમદારીત પુરાણ!—
ધરણી જ્યાં ધગવા માંડી,
　　ત્યાં થઇ આછી રસલ્હાણ;
ફરી ગ્રહે ન ગુલની દાંડી
　　તે અર્મીસુખરંગ પ્રમાણ,
ફરી જાણે કો ન જગાડી
　　વનદેવીનો ફૂલપ્રાણ. ૪

ના જોઇ ઉપાદર્પણમાં
　　જોતી નિજ સ્નેહસુહાગ,
સંધ્યાસરવરમાં ક્ષણમાં
　　પગ ધોતી ન જોઈ જરાક;
ફરી નીલા ગગનાંગણમાં
　　ન સુણ્યા સુરતાના રાગ;—
ઓ વસંત! તુજ આંજણમાં
　　શું હતા જીવનના ફાગ? ૫

ફૂલડાંને નાખ્યાં વેરી;
રંગો કરમાયા અદ્ય;
બંસી ભાંડી રસઘેરી
છે દૂર પડી અનવદ્ય;
રસસરિતા બની આછેરી
મુંઝવે કવિઓનાં પદ્ય:
ક્યાં ગઈ વસંત નમેરી?
ક્યાં ગઈ, કહી દે સદ્ય! ૬

પગલાં દીઠાં છે એનાં?
એ ગઈ હશે કઇ વાટ?
તું, પવન! મને કહેશે ના?
કો ટાળે હૃદયઉચાટ?
યૌવનરસભર તે નેણાં
શું ઝબે લીલમને માટ?
કે તપ માંડે લાખેણાં
જઈ સુરગંગાને ઘાટ? ૭

એને કો શોધી લાવો,
	તો દઉં વરદાનજ સત્ય:
દઉં અમરજીવનનો લ્હાવો
	ને ચિરયૌવનની ગત્ય;
કમળોથી ભર્યાં તળાવો,
	ફૂલકીકીઓનાં નૃત્ય:
ફૂલડાં ! કોયલ ! સહુ આવો !
	કરિયે કંઇ શોધનકૃત્ય !— ૮

એ વિના તપ્યા તપન રા,
	ને આભ રડ્યાં ચોધાર;
ચોદિશા સમીરણ સારા
	કંઇ ભમ્યા હૃદયને ભાર;
ઝુર્યો સૂકા જગક્યારા,
	પંખી ભુલ્યાં ગીત ગાર:
શું રહે સદાય ઉઘારા
	સુખના આશાને દ્વાર ? ૯

મૂકો ખુલ્લા ઉરમાળા,
મૂકો સાત્ત્વિક ફળ માંય,
ગાઈ ગુણરાગ કૃપાળા
પ્રેરો રસવંતા પાય :
રંગો રસિયા રઢિયાળા
કંઈ ધીર સમીર વહાય,
ત્યાં સટકેલી રસબાળા
ઉતરી આવી લોભાય ! ૧૦

લાવો પીંચકારી, ભૈયા !
લાવોજ અબીર ગુલાલ :
સ્નેહે છાંટો, રસછૈયા !
એ સુંદરી કેરા ગાલ !
પ્રિય કોકિલ, મોર, બપૈયા !
ગાઓ, નાચો રસતાલ :
સેરો નવપુષ્પિત અહિંયા
આ વસંતની વરમાળ ? ૧૧

૧૬

વસંતના ભણકા

(ગરબી)

થનગન વનમાં નાચે વસંતડી,
    હૈયાની કુંજ મારી ફૂલે ઝૂલે;
ઊંડેરી એક તહીં બોલે કોયલડી,
    ડાલે વસંતડી ફૂલે ફૂલે.—થનગન૦ ૧

ઉજળા આકાશમાં ઉઘડે વસંતડી,
    દિનદિન રંગ કંઈ નવલા ઝરે;
રગે રગે મારી ચમકે આંખલડી,
    ઠમકે વસંતડી ધરણી પરે.—થનગન૦ ૨

રસ રસ કરતી રેલે વસંતડી,
    તરસી જગત અમીબિંદુ ઝીલે;
હૈયે મારે ધારા ફૂટે મીઠલડી,
    લટે વસંતડી છલકે ખોલે.—થનગન૦ ૩

ઝાડીના ઝુંડમાં હિંચે વસંતડી,
    પાને પાને કળી મીંચઈ હસે;
ઘેલી ઘેલી મારી લાગે વાતલડી,
    જાગે વસંતડી નસે નસે.—થનગન૦ ૪

લીલા લલિત નવી લાવે વસંતડી,
    ઘેરાં ઘેરાં મારાં નયણાં ફરે;
હૈયે નવલ મ્હેક મ્હેકે રસિકડી,
    લ્હેકે વસંતડી શમણે સરે.—થનગન૦ ૫

ઝીણું ઝીણું કંઇ ગુંજે વસંતડી,
    ઊંડા ઊંડા ઉર ભણકા ઢળે;
આઘે આઘે સખિ! વાજે વાંસલડી,
    આજે વસંતડી એ શું છળે?—થનગન૦ ૬

મધુરી

(ગરબી)*

શિખરે શિખરે લીલા લલિત રમાડતી
    ભરછક ઊભી ટેકરીઓની હાર જો;
ને મધુરાં મધુરાં ઝરણાં રેલાવતી
    કંઇક તૃષાતુર મુખ રેડે અમીધાર જો:
        એવી એ સુંદરતા ગઈ ક્યાં આજ રે? ૧

ટેટે કે કોટે ઘડીભર ટિંગાઇને
    દૂધમય વાદળીઓ ત્યાં કરતી ખેલ જો;
ને ખીલો ખોળે સૂતી લંબાઇને
    શમણે નિરખે સ્વર્ગંગાની વેલ જો:
        એવી એ સુંદરતા ગઇ ક્યાં આજ રે? ૨

---

* "ઓધવજી, સંદેશો કહેજો શ્યામને," —એ ચાલ.

લહરી મીઠી આવી રસે અલબેલડી
 ફૂલડાંને કાને કરતી રસવાત જો;
ને એ લહરી સંગ ભરી કરવેલડી
 મધુરી મારી આવી સરલતા સાથ જોઃ
  એ સરલા સુંદરતા ગઈ ક્યાં આજ રે? ૩

લીલમલીલી શીતલ આંબાવાડીમાં
 પાંખડીએ વળગી ફરતાં'તાં રોજ જો;
કે સંતાઇ ચણોઠીકેરી ઝાડીમાં
 દેવ પરીની વાતે લેતાં મોજ જો:
  એવી એ પળ મીઠી ગઇ ક્યાં આજ રે? ૪

મીઠડલાં ફૂલડાંને વધુ મહેકાવતી
 મીઠડલી આવી'તી મધુરી મારી જો;
કોમળ શ્વાસસુવાસે હૃદય હુલાવતી
 ચોરી લેતી'તી મુજ દુનિયા સારી જો:
  એવી એ સુંદરતા ગઈ ક્યાં આજ રે? ૫

સુંદરતાનો અંત ખરે જલદી દિસે,
ને ગુલની કડુતા પામે ગુલપ્રેમી જો:
તડકા સાથે ગઇ મધુરી પશ્ચિમ વિશે,—
ને મુજ માટે તો રજની છે નેમી જો:
હા ! એ સુંદરતા મળશે કયાં આજ રે? ૬

છે માધુર્યે શોક કંઈ અદ્દભુત ભર્યો,
ને શોકે પણ છે માધુર્ય અનેરૂં જો;
હા, મધુરી ગઇ ને કડુતામાં રહું ઠર્યો,
ને આ હૃદય સ્મરે મધુરૂં ને ઘેરૂં જો:
એવી એ સુંદરતા ઠરી ઉર આજ રે! ૭

છે આદિ કે અંત ન જગમાં કાંઈનો
જે નહિ માગે આંસુકેરૂં મૂલ જો:
અન્યતણાં દુઃખમાં છે જન્મજ આપણો,
ને નિજ દુઃખમાં બનવું આખર ધૂળ જો!
તો તે સુંદરતા શોધું કયાં આજ રે? ૮

ભૂતતણા ભડકા બાળે છે જાતને,
    ને ભાવીનાં ફૂલ ગુંથે છે શમણાં જો;
એ બે હૃદયતણે ઝુલાઈ તાંતણે
    અધુરી મધુરી યાદ ભરૂં ઉર હમણાં જો:
        એવી એ સુંદરતા ઠરી ઉર આજ રે! ૯

મારી બ્હેની

(ગરબી)

મારા હૈડાનો હલકાર,
　　　　મીઠડી બ્હેની તું !
આવે ચાંદનીનો ચમકાર,
　　　　મીઠડી બ્હેની તું ! —(ધ્રુવ)

આછેરાં અરુણાં અજવાળાં
　　ઉષા ભરે જગમાંય રે,
મુજ આંગણિયે એવાં તારાં
　　તેજ મધુર ઢોળાય :
　　　　મધુરી બ્હેની તું. ૧

વ્યોમઅટારી તારા ટાંગી
　　ચંદા ફરતી જેમ રે,
ફૂલપગલી પૃથિવીમાં પાડે,
　　આવે રસભર તેમ,
　　　　રસીલી બ્હેની તું. ૨

વીરા પરથી વારી જતી ઓ
અધીરી અધીરી બ્હેન રે,
વીરાનાં દુખડાં લેવાને
તત્પર રહે દિનરેન !
અધીરી બ્હેની તું. ૩

ખરતા તારા સરતા કોરે
નભ રૂપેરી નૂર રે,
તુજ વાતલડીના ચમકારા
એમ સરે મુજ ઉર :
વ્હાલી બ્હેની તું. ૪

માતલડીનાં હેત અનેરાં
ઉર સંઘરતી બ્હેન રે,
જગ અંધારે વીરા પર તુજ
છે ચંદાશું નેન :
મોંઘી બ્હેની તું. ૫

પર્વતશિખરે ધુમસવિશેષી
શુક્ર હસંતી જોય રે,
આ સંસારે એમ સુધામય
હાસ્ય મીઠું તુજ સોહ્ય :
હસતી બ્હેની તું. ૬

અંધેરી બ્હેની મારી, તું
વીરાની કરબાંહ્ય રે;
વીરાના સરવરહૃદયે તુજ
ભાવતણી રહો છાંય !
વિરલી બ્હેની તું. ૭

બળતા વાયુ જગવાડીમાં
બાળે કુમળાં ફૂલ રે,
ત્યાં મુજ બ્હેનડલીની શીળી
વરસે વૃષ્ટિ અમૂલ !
મીઠડી બ્હેની તું. ૮

માતાના બાગનીં ઓ ગુલકળીં !
ખીલીં પ્રસરાવ સુવાસ રે !
અદલ હૃદયમાં વસજો તારૂં
મધુરૂં મધુરૂં હાસ !
મારી બ્હેની તું. ૯

મારા હૈડાનો હલકાર,
મીઠડી બ્હેની તું:
આવે ચાંદનીનો ચમકાર,
મીઠડી બ્હેની તું !

ઝૂલણું

(ગરબી)*

લાડકડો લાલ મારો ફૂલે ને ઝૂલે,
ફૂલે વધાવું એની ચાલ:
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૧

માતાનાં દૂધ અને પિતાની છાંયડી,
દિન દિન વધે મારો બાળ:
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૨

હૈયાનાં તેજ અને આંખોનાં અમૃત,
હસતાં ખીલે એને ભાલ:
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૩

દેવોની વાડીનું ફૂલ એક મીઠું,
મારી વાડીમાં ફૂલે ફાલ:
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૪

* "રામસભામાં અમે રમવાને ગ્યા'તાં"—એ ચાલ.

આંખોમાં તારલા ને મુખે છે ચંદ્રમા,
ચોંટયા પ્રભાતરંગ ગાલ :
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૫

પૂર્વ ને પશ્ચિમ બે મુઠીમાં બાંધે,
હૈયે વિજયકેરી માળ :
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૬

જગની વસંત મારો જાયો ઉઘાડશે,
ભરશે ચલોચલ થાળ :
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૭

માતાપિતાનાં ઉરમંદિર ઉજાળશે :
જીવો ઘણેરું મારો લાલ :
મારો ફૂલે ને ઝૂલે. ૮

પારણું

(ગરબી)*

નીંદરડી આવીને મારા બાગમાં પેઠી;
નીંદરડી! તું તો છે ફૂલ–ચોર:
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૧

નીંદરડી આવીને મારા વાસમાં પેઠી;
નીંદરડી! તું તો છે તેજ–ચોર:
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૨

નીંદરડી તો કનૈયાની આંખમાં પેઠી;
નીંદરડી! તું તો છે કીકી–ચોર:
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૩

નીંદરડી! કનૈયાને તું લોલજે બેઠી!
કનૈયો તું જેવો દૂધ–ચોર: .
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૪

* આ ગરબી નવી રચી છે.

નીંદરડી ! તું કનૈયાને રહેજે રે લેટી !
કનૈયો છે પૂરો હૈયા–ચોર :
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૫

નીંદરડી ! કનૈયો મારા પ્રાણની પેટી :
જાળવજે મારો એ અમૃત–ચોર !
હાં રે પોઢે મારો કનૈયો. ૬

વિકાસ

(રાગ સારંગ)*

આભ ઉઘડે રે ઊડી રાતડીની માંહ્ય,
ઊડી રાતડીની માંહ્ય,
કાળી રાતડીની માંહ્ય;
આભ ઉઘડે રે ઊડી રાતડીની માંહ્ય.

તેજપટ બીછાઈ જાય,
નિમિરતંબુ ચિર તણાય,
કોટિ કોટિ જ્યોતિ છાય
રજનીકાય
ત્યાંય;
આભ ઉઘડે રે ઊડી રાતડીની માંહ્ય. ૧

* "વીજ ચમકે રે મીઠા મેહુલાની માંહ્ય,—એ ચાલ."

પ્રેમ ઉપટે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય,
ઊંડી છાતડીની માંહ્ય,
રસિક છાતડીની માંહ્ય;
પ્રેમ ઉપટે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય.

દુઃખપટ રસે ભરાય,
જગત નવલરૂપ જણાય,
મધુર મધુર કંઈક થાય,
જીવન ગાય
ત્યાંય;
પ્રેમ ઉપટે રે ઊંડી છાતડીની માંહ્ય. ૨

અક્ષરની ઉકેલણ.

(ગીત)*

ઉકેલો, ઉકેલો, ઉકેલો, ઉકેલો ઉર–અક્ષરો,
ઉકેલો કો એ અક્ષરો;
વણલખ્યા આત્માના દે આજ,
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો !-(ધ્રુવ)

વાયુ વાયો, ફુંકાયો, સમાયો, છવાયો પાને પાને;
ફૂલે ફૂલે ઉઘડ્યો નવસાજ:
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૧

અણદીઠી રહે વીંટી શી મીઠી વસંત આ ધરાને;
કળીએ કળીએ રાજે રસરાજ:
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૨

---

* "કસુંબી રંગ હો ગઈ,"—એ રાહ.

જરી જોયું ન જોયું ને મોહ્યું નયન નવઢાને;
એનો કોણ બતાવે ઇલાજ ?
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૩

અણુધાર્યો, વકાર્યો, પુકાર્યો ટહૂક આસમાને;
ઊંડા ઊંડા કોરે એ અવાજ :
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૪

બ્રહ્મ બોલે કે ડોલે ને ખોલે આ વિશ્વ જો પીછાંને;
એનો રંગ કો ઉતારો અમ કાજ !
ઉકેલો, ઉકેલો, કો એ અક્ષરો !
વણુલખ્યા આત્માના રે આજ,
ઉકેલો, ઉકેલો કો એ અક્ષરો ! ૫

૩૪

વિરહિણી

(રાગ ગારો)

નમેરીઆ ! આવો રે, મોરે નયણાં પલક ના સૂકાય.
નયણાં પલક ના સૂકાય,
હો, લયમાં ખલક ડૂબી જાય,
આવો રે, મોરે નયણાં પલક ના સૂકાય.

ભરતી ભરાય આ,
હૈયું તણાય આ,
દિલનો દિલાવર ન પાય :
આવો રે, મોરે નયણાં પલક ના સૂકાય.

માયા તે નાથની,
છાયા તે હાથની ;
વેલી અકેલી કરમાય :
આવો રે, મોરે નયણાં પલક ના સૂકાય.
નમેરીઆ ! આવો રે, મોરે નયણાં પલક ના સૂકાય.

૩૫

પ્રેમદાન

(ગરબી)

ઘામ ધખે ને ધરણી તરસે,
ધમધમ મેહુલો વરસે :
　　　　　　　　વ્હાલમજી !
　　એવાં તે પ્રેમદાન દેશોજી કય રે ? 　　૧

મુખડાના મોહ ને દિલડાના દાવા,
આખર છે હૈયુ ઠગાવા
　　　　　　　　વ્હાલમજી !
　　સાચા તે પ્રેમદાન દેશોજી કયારે ? 　　૨

નયન નયનમાં પ્રતિમા પલકે,
હૈડે પરમરસ છલકે
　　　　　　　　વ્હાલમજી !
　　મોંઘાં તે પ્રેમદાન દેશોજી કયારે ? 　　૩

બેલુ જગાડી અધારને ભડકે,
વીજળીશુ વાદળને પડખે
　　　　　　　　વ્હાલમજી !
　　શૂરાં તે પ્રમદાન દેશોજી કર રે ? 　　૪

ગગન સુહાગી રહે શશિદેહે,
અંતર સુહાગી છે સ્નેહે:
વ્હાલમજી !
મીઠાં તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે? ૫

ભરશે વિરાટ એક મુઠ્ઠીના દાને,
મુઠ્ઠીનો ભેદ જે જાણે:
વ્હાલમજી !
ઊંડાં તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે? ૬

પગલે પગલે જ્યાં જ્યોતિનાં ફૂલો,
સૂર્યનો માંડવ અણમૂલો:
વ્હાલમજી !
વિરલાં તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે? ૭

શ્વાસે શ્વાસે છે આ જીવનનાં આણાં,
ભરતીનાં મોજાં ભરાણાં:
વ્હાલમજી !
દૈવી તે પ્રેમદાન દેશોજી ક્યારે? ૮

દૂધડાં દોહતી

(ગરબી) *

ગોરા ઉજાસ, ગોરાં વહાણલાં, મનમોહનજી !
ગોરાં ગોરાં ગોકુલનાં ગામ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
ગોરી ચંબેલી, ગોરી વાદળી, મનમોહનજી !
ગોરી ગોરી હું ને તમે શ્યામ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૧

કાળી ભૃકુટી, કાળી આંખડી, મનમોહનજી !
કાલી કાલી તમારી વાત :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
આવી અડપલાં માં કરો, મનમોહનજી !
મારા દૂધ દોહવણિયા હાથ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૨

* " રાતલડી રળિયામણી, મનમોહનજી, "—એ ચાલ.

કાળાં અખાડિયાં આભલાં, મનમોહનજી !
કાળ કાજળિયા અંધાર :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
કાળી કાળી મારી ગાવડી, મનમોહનજી !
તેની ગોરી આ દૂધની ધાર :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૩

કાળા ભ્રમર ભમે વાડીમાં, મનમોહનજી !
ગોરાં ગોરાં કમળનાં ફૂલ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
દિલે સિંહાસન દેવનાં, મનમોહનજી !
કરજો કાળાં ગોરાંનાં મૂલ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૪

કાળી કૂજે કહિં કોકિલા, મનમોહનજી !
ગોરા ગોરા આંબાના મહોર :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
આજે વગાડો તમ વાંસળી, મનમોહનજી !
દો'તાં દહાડો જશે ચઢી પહોર :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૫

કાળાં તળાવ, ગોરા હંસલા, મનમોહનજી !
ઊંડા ઊંડા જીવનના બોલ :
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી !
લાવો મટુકી તમ આત્મની, મનમોહનજી !
આ દૂધડાંના સ્વાદ છે અમોલ !
દૂધડાં દોહું રે મનમોહનજી ! ૬

મહિયારી

(ગરબી)*

મહિયારી! ક્યાં ચાલી ગોકુલ ગામની ?
દો'ણીમાં તેં રાખ્યું શું સંતાડી જો ?
તરસ મને લાગી છે અમૃત નામની;
મુજને શું ના દે તુજ મહી ચખાડી જો ?
    મહિયારી! ક્યાં ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૧

ગમે મને તારાં હરિયાળાં ખેતરાં,
ને તુજ દુધિયાં ધિંગાં ઢોર ભડકતાં જો :
કાં ભડકે ?—જો આ ઝાડીનાં ઝાંખરાં,
આવ, પડી અહિં સુણિયે હૃદય ધડકતાં જો !
    મહિયારી! ક્યાં ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૨

વાડતણે ખૂણે તુજ દો'ણી મૂકશું,
તુજ ઊંઢણુ આ કમરી પર ટંગાશે જો ;
ને આ લીલી ચાર ઉપર જરી સૂકશું,
આત્મા ઊંડાં અમૃત ત્યાં પી પાશે જો :
    મહિયારી! ક્યાં ચાલી ગોકુલ ગામની ? ૩

* "ઓધવજી, સંદેશો કહેજો શ્યામને,"—એ ચાલ.

ગૃહદ્વારનાં બેલડીઆં

(માઢ–ગરબી)

આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ,
સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ !
ઉરસૌંદર્ય ચખાડ,
સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ !–(ધ્રુવ)

રસરંગીલી ચંદા મધુરી
વેરે રૂપાફૂલ;
વાદળવસન મુખેથી ખસેડી
કરતી દુનિયા ડૂલ;—
સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૧

સરવરસલિલે કુમુદની નાચે
અનિલે અનિલે પૂર;
સુખવલ્લરી ખીલવે પાંખડીમાં
ઝીલવા ચંદા ઉર;—
સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૨

નહિ ઝીલે તો નહિ ખીલે એ,
    વ્હીલે મુખ સૂકાય :
ઉરસંવાદ પ્રફુલ્લ વસે ત્યાં
    રસજોડી વિકસાય ;—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૩

અંતર તુજ આત્મા ગુંજે ને
    નયને વહે સંદેશ ;
ઘુંઘટ ઉઘાડ, અહો રસરાણી !
    કરી દે સ્વપ્ન ઉજેશ !—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૪

પટ ખોલે નભલક્ષ્મી ઉષા તો
    સૂર્ય ઝરે રસનેહ ;
સંધ્યાને મુખ ઘુંઘટ પડે ત્યાં
    અંધ બને જગદેહ !—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૫

ગૃહદ્વારે બેલડીઆં વંદે
 વંદન વદનઉદાર;
સમરસકલા ખીલી પ્રગટે ત્યાં
 ઉરસૌભાગ્ય અપાર;—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૬

તુજ સ્નેહની પ્રતિમા શું બોલે,
 લોલે ચેતન કેમ ?
એકલ ઉર કલાપી ન ખોલે
 આણુકલા પૂરી એમ;—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૭

રસ ન ઝરે, પ્રભુતા ન સ્ફુરે, શું
 આ તુજ એવી અમાસ ?
ઘુંઘટ ઉઘાડ, ખિલાવ કલા, સખી !
 વેરી દે તુજ હાસ !—
 સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૮

જળથળ વિલસે, રજની વિલસે,
    વિલસે દિશદિશ વ્યોમ :
ઘુંઘટ ઉઘાડ, જીવનભાગી સખી !
    પૂર્ણકલા ઝર સોમ !—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૯

નયનો ઝરશે, પ્રભુતા લરશે,
    સરશે આત્માભાર :
સખીરી ! તારૂં હૃદય વિકસતાં
    સ્વર્ગ બને સંસાર !—
        સખીરી ! તારા આછા ઘુંઘટ ઉઘાડ ! ૧૦

શૂન્ય પિંજર

(હિંચ)

ગઈ, ગઈ ઓ વ્હાલી દારા !
 ગઈ, ગઈ તુ તો રવિપાર :
તેં વાળી લીધા સહુ તારા,
 મુજ કાજ રહ્યો અંધાર,
મુજ અંતરની અમીધારા
 પડી બંધ હવે આ ઠાર,
તુજ પંથ રહ્યા કંઈ ન્યારા,
 ને હા ! મુજ આ અસાર ! ૧

જ્યારે તું ગઇ, ઓ વ્હાલી!
    ઉડીને કો બીજે સ્થાન,
પડ્યું આ મુજ પિંજર ખાલી,
    ત્યાં કવિત કરે નહિ ગાન;
તુજ પૂંઠે ગયુ સહુ ચાલી,
    જળ પૂંઠે હંસ સમાન:
મુજ કાયા પડી છે ઠાલી,
    ને હૃદય વિજન વેરાન. ૨

મુજ ગાન હતું તુજ કાજે,
    ને તું મારૂં હતું ફૂલ:
તુજ સુંદર નખરાંનાજે
    નું ખીલતી મારે મૂળ!
તું રહેવા ગઇ સુરસ્તાને,
    કરવા સુરજન સહુ ડૂલ:
વ્હાલી! કરશે ત્યાં આજે
    મુજ પ્રણતનું કંઇ મૂલ? ૩

તુજ નેન વસી રવિજ્યોતિ,
　　તુજ મુખે હસંત વસંત;
તુજ ગાલ ઉષા રહીં ગોતી
　　રાકાવર્તી જતી દિગંત;
તુજ કંઠે કોયલ ખોતી
　　નિજ ગાન ભમંત ભમંત;—
સહુ આંખ રહી અહિં રોતી,
　　ને તું ત્યાં હસે અનંત ! ૪

તું ગઇ, ને સ્વર્ગ ગયું ત્યાં,
　　રહ્યું કંઇ મુજ પાસ ન અત્ર;
વ્હાલી ! હા જાયજ તું જ્યાં,
　　ત્યાં સ્વર્ગ બને તુજ છત્ર !
તુજ હાસ્યફૂલો તેં ગૂંથ્યાં
　　ને બાંધ્યા સુરજન તત્ર :
રહ્યું સ્વર્ગ બધું યે શું ત્યાં ?
　　અહિં ફરતા રહીં સર્વત્ર ! ૫

નહિ, નહિ, વ્હાલી ! ફર પાછી ;
　　ફરીં દે મુજને રવિભર્ગ,
ફરીં ગાનલહર ર્‌હે નાચી,
　　ને પૂર્ણ અને રસસર્ગ.
લાગે જગ આછી આછી ·
　　મીઠી ! શા સુરજન વર્ગ ?
સ્વર્ગે તુજ મુખ રહુ યાચી,
　　ને તુજ મુખમાહિંજ સ્વર્ગ ! ૬

સ્નેહીને

(ગરબી)*

આવો, આવો અમારે બાર,

વ્હાલા પધારજો !

તમ આત્માના ઊજળા ચમકાર ;

વ્હાલા પધારજો !—

પગલે પાવન અમીછાંટણાં છાંટો,

બારણે સૂકાઈ અમ વેલ :

વ્હાલા પધારજો !

વેલી જગાવો ફર ખેલી એ ઘેલી,

રેલી રેલાવો રસરેલ :

વ્હાલા પધારજો !— આવો૦

સ્નેહમંડપ નિત્ય આત્મ અમ ઝૂલે,

સ્નેહની દોરી સ્નેહહાથ

વ્હાલા પધારજો !

* આ ગરબી નવી રચી છે.

દોરી તૂટી કે છૂટી નહિ જાણું,
ઊંચી ઝૂલાવો તમ સાથ :
વ્હાલા પધારજો !— આવો૦

આછી આછી આ જગતની માયા :
ઊંડા અમારા વિલાસ :
વ્હાલા પધારજો !

મોંઘી મોંઘી અમ માંડવની છાયા :
મોંઘા તમારા ઉલ્લાસ :
વ્હાલા પધારજો !— આવો૦

આતમપટ ખોલી આ મૂક્યું તમ પગલે,
ના, ના, જશો નહિ દૂર !
વ્હાલા પધારજો !

આવો, પડે એ કનકપદ લૂછું :
મારું પ્રભુજીનું નૂર:
વ્હાલા પધારજો !—

૫૧

આવો, આવો અમારે બાર,
વ્હાલા પધારજો !
તમ હૈયાના દૈવી ચમકાર:
વ્હાલા પધારજો !

(અમ અંતરના ઊંડા અંધાર,
વ્હાલા વિદારજો !)

આવો, આવો અમારે બાર,
વ્હાલા પધારજો !

૫૨

મલબારીના સ્વર્ગસ્થ આત્માને

(રાગ કાફી–ધીરાના પદની ઢબ)

દુખિયારાંના બેલી રે; પાંગળિયાંની પાંખડી!
રોતી ગયો શું મેલી રે હિંદ મૈયાની આંખડી!— (ધ્રુવ)

ઊંચી ઊંચી તુજ મેડી આકાશે, નીચા અમારા વાસ:
તોય હૃદય તુજ નિત્ય ધડકતું, ઢળતું બની દીન દાસ:
  સેવા કીધી સાચી રે, જાણી ન તેં ઝરઆંખડી;
  ભૂલે તે શું ભવમાં રે હિંદ મૈયાની આંખડી?— ૧

રોતાંને જઈ રોકતો, વીરા! રોતો અંતર આપ;
હિંદ મૈયાના દીન હૃદયની શુદ્ધ બન્યો તું છાપ:
  તજી રત્નજડિત મોજડી રે, પહેરી કઠણ પદ ચાખડી;
  આજે કોણુજ લહોશે રે હિંદ મૈયાની આંખડી?— ૨

પૂર્વના પર્વત ને પશ્ચિમના સાગર ઘુરકી રહ્યા અંધભાવ;
શ્વેત ધસ્ત તુજ ત્યાં રણ રોપી તેં કીધો અમૃત પ્રસ્નાવ:
  બંધુતાની બાંધી રે સહુને તેં દિવ્ય રાખડી;
  જોતી સ્વપ્ન મીંચેલાં રે હિંદ મૈયાની આંખડી!— ૩

ગાજે ગગન ઘનઘોર ફરી ને વીજ કરે ચમકાર;
પડતા પ્રલયના પડઘા પશ્ચિમમાં ખખડાવે અમ દ્વાર:
સૂઝે નવ ત્યાં સીધી રે વાટ દિસે બહુ વાંકડી;
ધીરજ ત્યાં ક્યમ ધારે રે હિંદ મૈયાની આંખડી?—૪

બંધુતા પૃથ્વી ને સ્વર્ગની સાધી તેં, વિભુના વ્હાલા ઓ વીર!
તો અમ આશ રહી તુજમાં, તું દૂત બને અમ ધીર:
પ્રભુજીને વિનવજે રે, રક્ષે મૈયા રાંકડી,
હાસ્ય પૂરીને ઠારે રે હિંદ મૈયાની આંખડી!— ૫

સૂર્ય ચંદા ને તારલા સાથે વરસતા નિત્ય ઉજેશ,
ધર્મ અને દેશોન્નતિ કેરા મોંઘા તુજ સંદેશ:
મળજે વીર મલબારી રે ફરજ ઊભી જ્યાં જ્યાં ખડી!
ભૂલે સ્મૃતિ શું તારી રે હિંદ મૈયાની આંખડી?— ૬

૫૪

ઈલ્મમક્કાનો હાજી

(ગઝલ)

ખુબ કરી જો ઈલ્મની સોદાગરી હાજી ગયો:
એકદર ગુજરાતની કરી ચાકરી હાજી ગયો!
ખુબ કરી૦

જ્યાં ભર્યાં'તાં આસમાને ઘોર કાળાં વાદળાં,
રંગ ત્યાં અમૂલ કૈં કૈં ચીતરી હાજી ગયો!
ખુબ કરી૦

જ્યાં જમીને ગુંચવાતાં પૂળઠગ ને ઝાંખરાં,
બાદશાહી બાગ ફૂલનો ત્યાં કરી હાજી ગયો!
ખુબ કરી૦

ગુર્જરીનું ઈલ્મમક્કા પાક કીધું હજ કરી,
એક હજરતની ફકીરી દિલ ધરી હાજી ગયો!
ખુબ કરી૦

ઓ મહોબ્બત! નાઉમેદી! ઓ જુવાની ગુલભરી!
તમ ફકીરીની અમીરી આ હરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

એ અમીરીના સખુન પર ત્યાં ફિરસ્તા છે ફિદા:
અહિં ન જાણ્યું મોતી શાં શાં વીખરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

રો હવે ગુજરાત! રો, રો! ના પિછાન્યો જીવતાં:
આંસુના દરિયાવ એવા કે તરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

ના અદલ ઈનામ જગનું; એક કુરબાની દિલે:
કે અમીરી, કે ફકીરી, સંઘરી હાજી ગયો!

ખુબ કરી૦

કાન્તનું સ્વર્ગપ્રયાણ

(દિ ૫)

સ્વામીના સેવક વ્હાલા,
    ઓ ગુર્જરીના મણિ કાન્ત,
પ્રભુના અમૃતરસ પ્યાલા,
    તે પી પાયા મરણાન્ત,
તુજ આત્મન્માર્ગ નિરાળા
    કયા શોધ્યા આખર, શ્રાન્ત–
છોડી જગપથ નમાલા
    કયા જઈ પામ્યે એકાન્ત? ૧

વ્હાલા, તુજ હૃદયસિતારે
જ્યાં છેડ્યા પૂર્વાલાપ,
મૃદુ ઝરતી અમૃતધારે
પળ ભૂલ્યા સૌ જગતાપ;
તુજ અંગુલિ તારે તારે
ભરતી માધુર્ય અમાપ,
ક્યાં જઈ શોધું જગઆરે
તુજ અદ્‌ભુત ગાનપ્રતાપ? ૨

ઓ બંધુ, ગયો તું ચાલી
કુદરતશું ફરવા દૂર;
લાગ્યાં શું અમ ઉર ખાલી
ચોગમ હેપે ચકચૂર?
સંભારી સ્વર્ગે વ્હાલી
અહિં વાળ્યાં આલમનૂર?
ત્યાં ચાલ્યો ગાવા મ્હાલી
શું ગાન પરમ રસપૂર? ૩

તુજ હૈયાની બલહારી
    અહિં જોઈ અમે કંઇ ઓર,
તુજ સ્નેહવસંતે ભારી
    લચતા મૃદુતાભર મ્હોર;
કંઇ કંઇ ધારી અણધારી
    તુજ હૈયે તપી અપોર!
ન્યારી, વ્હાલા, રે ન્યારી
    તુજ કુસુમ સમી ઉરદોર! ૪

ડોલી બહુ તારી કીરતી
    ભવસાગરને તોફાન,
ખોળી હસ્તી ને નીરતી
    તું રોજ રહ્યા હેરાન;
તુજ નજર કદી નવ ખિસતી
    જ્યાં અગતું દૂર નિશાન,
તુજ સફર સફળ થઇ દિસતી
    સ્વામીકર દઈ સુકાન. ૫

શું 'નથી ઇશ્વર દુઃખીનો'?
 શું 'કર્તાની કૃતિ ક્રૂર'?
જીવનભર તો રસભીનો
 તું, બંધુ, રહ્યો કયમ પૂર?
જો લેવો લ્હાવ અમીનો,
 તો વિષ પણ પીવું શૂરઃ
એ મહાપિતા પ્રભુજીનો
 છે પ્રેમવિલાસ જરૂર. ૬

માગ્યું તે આજ મળ્યું છે,
 શોધ્યુ તે જડ્યું ઝવેર,
ઠોક્યું તે પણ ઉઘડ્યું છેઃ
 ઓ વ્હાલા, પ્રભુની મ્હેર!
ત્યાં દેવ પરસ્પર પૂછે
 દ્વારે ઊભા રસલ્હેર,
એ આજે સ્વર્ગે શું છે?—
 રસદેવ, પધારો ઘેર! ૭

દુનિયાએ અળગો કીધો,
    તે કરવા પ્રિય વધુ આજ,
વ્હાલાંએ ઘા ઉર દીધો,
    તે ચુંબન કરવા કાજ:
તેં સ્નેહસુધારસ પીધો,
    લઈ પ્રભુઘેલાંનો સાજ:—
જો, પ્રભુએ ખોળે લીધો
    ને શિર મૂક્યુ સુરતાજ! ૮

જન્મે જન્મે ઉર કસવું,
    એ છે વિધિની શુભ નેમ,
જોવા અંધારે ધસવું,
    લેવા ખોલું જગક્ષેમ;
દુનિયામાં દુઃખે હસવું,
    ને સુખમાં રડવું તેમ:
વ્હાલા, વિભુઉરમાં વસવું
    તું સમજ્યો સાચી પ્રેમ. ૯

હિનઉરની શોભા ખોલે
    સૂર્યાસ્તે ભર આકાશ,
જીવન જ્યાં ચઢતું ઝોલે
    ત્યાં આત્મા ભરે મિઠાશ,
નભગંગા પૂરી લોલે
    જ્યાં આંજે આંખ અમાસ,
જીવન અવસાને બોલે,
    ને પૂરે પ્રભુજી આશ. ૧૦

વ્હાલા, પ્રભુપદ તું ખેલે
    છેડી તુજ વીણાતાર,
અહિં વહતી રસભર રેલે
    મધુરી ધીરી સ્વરધાર,
રોતી ઉરપાર ઉકેલે
    ગુર્જરી તુજ ગાનપ્રકાર
આ રંગ હશે સુરગ્હેલે!—
    મુજ આંખ ઉડે જગપાર! ૧૨

ઉગશે રવિ ને આથમશે,
  ર્‌હેશે સત્યજ ને સ્નેહ,
આગળ પાછળ નભ નમશે,
  વચ્ચે તપશે રવિદેહ:
તુજ ગાન પિતાઉર શમશે,
  ભરશું ઉર એ રસલેહ,
ત્યાં તુજ રતિધન ધમધમશે,
  વ્હાલા, અહિં જ્યોતિર્મેહ! ૧૨

દીવાળી

(ગરબી)

પ્રગટે ઘરઘર આજ પ્રકાશ,
દીવાળીનાં એરિયાં રે લોલ:
ઝળકો આર્યભૂમિના વાસ,
હો રંગભર હેલિયાં રે લોલ!

(સાખી) ઊંડું અંતર કાળનું, ઊંડા આ અંધાર;
આવે તેમાં તેજના મોંઘેરા ચમકાર:

ઊંડાં ઊંડાં છે અમ ગીત
કે ગરવાં ઘેલિયાં રે લોલ,
આવો, ગાઈએ સહુ શુભ રીત,
હો રંગભર હેલિયાં રે લોલ!— ૧

(સાખી) દીવે દીવે દેવની સ્નેહભરી છે આંખ;
ઝળહળ જ્યોતિ ઝીલતાં, ફૂટે પ્રાણની પાંખ:

સુરવર મુનિવર નર ને નાર
કે એમાં ખેલિયાં રે લોલ;
આવો, કરીએ આત્મવિહાર,
હો રંગભર હેલિયાં રે લોલ!— ૨

(સાખી) કોટિક તારક ઝગઝગે, કોટિક દીપ પ્રકાશ:
કોટિક એવી પ્રાણની ખીલો ઉન્નત આશ:

કોટિક આજ દીવાળી સાથ
કે અંતર રેલિયાં રે લોલ;
દીપે દીપે પ્રગટો નાથ,
હો રંગભર હેલિયાં રે લોલ!— ૩

હૈયાં હીરા, મન મોતીડાં, તે
મઢો હરિને હેમ રે;
પુણ્યની આંગળીએ પહેરી શોભાવો
આત્માનો અવિચળ પ્રેમ!
આનંદભર આજે! ૩

હસે આકાશ, હસે વાદળાં, ને -
હસે પ્રભાત નવરંગ રે,
હસે જગત ફૂલ વેરતું, વ્હાલાં!
હસો સદા સુખસંગ!—
આનંદભર આજે! ૪

જીવનનાં દેણ

(ગીત)*

ધીરી ધીરી ઓ બહેન !
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !

તારાં ઘેરાં ઘેરાં વેણ :
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !— (ધ્રુવ)

ધીરી ધીરી તું બોલ,
બરણ હૈયાનાં બોલ,
જગત પોલમપોલ :

પરમ કૌતુકનાં કહેણ :
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી !—ધીરી૦

* "કરુંણી રંગ હો ગઈ,"—એ ચાલ.

(સાખી) શ્વાસે શ્વાસે જાય સુંદરતા જગથી સરી:
પ્રેમ રડે ને ગાય, ભરતી ઓટે માનવી!

ઉગે ઉગે સૂકાય,
ખીલે ખીલે કરમાય,
ભરે ભરે ઠલવાય:

જગતજાદુનાં ઘેન,
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી!—ધીરી૦

(સાખી) ફૂલડાં જાગે જ્યાંર, પ્રેમ ઘૂમી ર્‌હે કોડીલો:
પાન ખરે તે વાર, જાય ઉડી જ્યમ વાયરો.

એવા એવા છે નેહ,
ઢાંટે દુનિયાની દેહ,
પડે જીવતી જગ ચેહ:

એ તો જીવનનાં દેણ:
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી!—ધીરી૦

ધીરી; ઓ ધીરી, હા ધીરી,
ન થા તું અધીરી,
અમીરી ફકીરી,
સખીરી! ગા તું ધીરીઃ

ધીરી ધીરી દિન રૈન,
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી!

તારાં ઘેરાં ઊંડાં વેણુ:
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી!

ધીરી ધીરી ઓ બહેન!
ધીરી તું બોલ, મારી બંસરી!

અમારી ગુજરાત

(ગીત)*

કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત?
અમારી ગુજરાત હો જીવનની મહોલાત:
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત?—(ધ્રુવ)

પગલે પગલે જ્યાં મોતી વેરાયાં,
સ્નેહે ઘૂમે માતજાયાં સંજાત:
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૧

નવ ખંડ ગાજે ચેતન અવાજે,
લ્હાવો લેવો એ તો આજે ઉદાત્ત:
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૨

આત્માને લોગે જોગ જમાવશું,
માને મંદિર અમ પ્રાણની બિછાત!
કોણ કહેશે, નથી આ **અમારી** ગુજરાત? ૩

*"નાદી બનશેજ પ્રીતિના મોતીનું મૂલ", એ ચાલ.

જઈશું જગતને ચારે ખૂણાએ,
ગુજરાત અમારી ગુજરાતી અમ જાત:
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૪

તપશું એ તાપે, જપશું એ જાપે:
એ અમ 'અહંબ્રહ્મ' ગુજરાત માત!
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૫

દુનિયા ડોલાવશું, સાગર શોષાવશું:
મોંઘા અમ પ્રાણની એ મોંઘી મિરાત:
કોણ કહેશે, નથી આ અમારી ગુજરાત? ૬

ત્રાન્સવાલમાં ત્રાસ અને ગુર્જરવીરત્વ

(મિશ્ર હરિગીત)

દેવી ! ધમો અમ નગમા !
ભરી દ્યો અનલ અમ અંગમા !
જગ ટાલશે,
ચખ ચોળશે
અમ જીવનના રણ નમા.
દેવી ! ધરો રણતૂર શૂર સ્વહસ્ત હા !
જગવો, ગજાવો સૂર પૂરણ મસ્ત હા !
ભડગર્જના ત્રાડી ગગનપડ દોડતી ઊડી વડે
ઓ દેવી ! ફૂંકો મંત્ર ! અમ અંતર અનલ ભડભડ દહે !

૨

શું આભ આ તૂટી પડે?
આ સિંધુ શું ઉલટી પડે?
દુઃખંઝાળમાં
આ કાળમાં
શું તેજ અમ ખૂટી પડે?—
શું ના અમે ગુજરાતનાં સંતાન કે?
શું ના અમારી માતનું અભિમાન કે?
હિંદુ, મુસલમિન, પારસીઃ કો ર્‌હેં વિવિધ અમ જાતીઓ?
એકાત્મ સહુ ઊભા અડગઃ શું ના અમે ગુજરાતીઓ?

૩

કંઈ દેશદેશ ઘૂમ્યા અમે,
કહિં રવિ ઉગે, કહિં આથમે:
જંગલ બધાં
મંગલ કીધાં
અમ ધીરપાદ પરાક્રમે!
ન ગણ્યા અમે પ્હાડો, વનો, મહાસાગરોઃ
ન ગણ્યાં અમે કંઇ વનચરો કે જળચરોઃ
રે કંઇ હજારો વર્ષથી હર્ષે ભમ્યા પરદેશમાં,
તે માતૃદૂધ ધિક્કરાવવા શું જીવીએ આ વેશમાં?

૪

ઓ રણશૂરી ગુજરાતણો !
પ્રતિભાપૂરી ગુજરાતણો !
(શું એજ કે
ઘરને ચકે
રૉનતી ઝૂરી ગુજરાતણો ?) —
પડએ અમારે રહૉ સહે સહુ વેદના,
રણદેવીશું કૂકે ઉરે અમ ચેતના;
ગૌરવ-પ્રભા-મહિમાવતી ! વીરત્વ તમ ઝળકાવજો !
તમ કૂખ પાકયાં મોતીડાં અમ દેશને દીપાવજો !

૫

હે બ્રિટનના યશરક્ષકો !
સ્વાતંત્ર્યના ઉરભક્ષકો
વિપ વિપ ભૉટે
અમને પીંટે
આ ત્રાન્સવાલી તશકો !—
ભડ યુદ્ધમાં ગાઢી ઊભા સાથે અમે :
કયમ દૂર જઈ દગ ફેરવો આજે તમે ?
તમ કિરણતંતુ ચઢી ઊભા સામ્રાજ્યની છાયા તળે,
ત્યાં એક તસુ ભૂમિયે અમોને ના મળે, શું ના મળે ?

૬

ઉકળે અમારાં અંતરો,
આંખે વહે અગ્નિઝરો :
હઠીએ નહીં,
લટીએ નહીં
આ આફતે અમ સિંહનરો !—
શું અમે કાળા હિંદીઓ કહેવાઇએ ?
તમ હૃદય કાળાં ચીતરી ક્યમ ગાઇએ ?
અમ આત્મકુંદન અગ્નિ આ બળતાં પ્રતાપ ઝગાવશે,
ઓ ગોઅરો ! તમ ઘોર આ ઉરભૂમિને જ ધગાવશે !

૭

વીરા ! મચી શી હોળી આ !
શા સુભટરંગો ઘોળીં આ
ઉરશક્તિની
વ્રત ભક્તિની
અમ પ્રાણુને ધૂળ રોળીં આ !—
વીરા ! અમારા રંગમાં ચીર બોળજો !
વીરા ! અમારા ફાગની ધૂળ ચોળજો !
ઘેરા ગગનને ફોડતી, પાતાળનાં પડ તોડતી,
આવો, પ્રમત્ત ગજાર્વોએ રણહોરીં જગ ઝંઝોડતી !

૮

ઉછળો ગગન મહાસાગરો !
વંટોળિયા નભને ભરો !
ફ્હાટો પડો !
જ્વાલા ઉડો !
અધાર અવનિ આવરો !
ગુજરાતના શૂરા અમે ગુજરાતીઓ !
થઇએ શું ભારતદેવીના યશઘાતીઓ ?
અમ ગેહ દઈએ, દેહ દઇએ, ચેહ ખળીએ તાતી ઓ !
અમ ટેક ના તજીએ કદી !—રે આ અમે ગુજરાતીઓ

પુરોહિતની રાજભક્તિ

(અનુષ્ટુપ)

"રાજપુત્ર હું છું ત્યાં શો યુદ્ધનો ભય રાખવો;
ભ્રાતા! અસ્ત્ર ચલાવીને રણપાંડિત્ય દાખવો!" ૧

(વસંતતિલકા)

પ્રતાપ ને શુક્ત સુસંપ ધારે,
રાણા ઉદેસિંહતણા સુત બેઉ શૂરા:
દુર્યોગ એક દિન તે પ્રિય વીર પૂરા
ચડ્યા વિવાદે મૃગયાવિહારે. ૨

(મંદાક્રાન્તા)

તાપે ઊંડું વન બહુ તપે, અગ્નિજ્વાલા છવાતી,
અશ્વો સર્વે ફીણફીણ થતા ત્યાં સહે ભૂમિ તાતી;
આઘે પક્ષી સભય ઉડતાં ઊંડી છાયે ભરાય,
ને રહેજે ત્યાં ઉભય કુંવરો વાદમાં ઉં તણાય. ૩

(અનુષ્ટુપ્)

પ્રસ્તાવ ત્યાં પ્રતાપે તો દ્વંદ્વયુદ્ધતણો કીધો:
શુકતે તે શર શબ્દોથી ઉત્તર ભ્રાતને દીધો. ૪

દ્વંદ્વયુદ્ધે પડે બન્ને, શસ્ત્ર સૌ ચમકી રહે;
વીરહાકે ધરા ધ્રૂજે, સાથીઓ નિરખી રહે. ૫

(શાલિનીમંદા)

દેહે દેહે ઝેર વ્યાપી ગયું છે,
રોમે રોમે શૌર્ય ઘૂમી રહ્યું છે,
ભ્રાતા ભ્રાતા સ્નેહસંબંધ ભૂલે:
શસ્ત્રે શસ્ત્રો, નભ ચમકતાં, આથડી હસ્ત ઝૂલે! ૬

(મંદાધરા)

કૂદી કૂદી, ઉછળી ઉછળી, સિંહશું રંગ રાખે,
દાના તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધનૈપુણ્ય દાખે;
ઊભા ઊભા અવર જન સૌ ધ્રૂજતા મીટ માંડે;
વૃક્ષો ધ્રૂજે ઊભેલાં, અનિલ ધુધવતો ઘોર ત્યાં ઘોષ પાડે. ૭

ઊંચા વ્યોમે નહિ નહિ કદી યુદ્ધ કો જોયું એવું,
ઘેરે ઘેરે નહિજ અનિલે ગીત કો ગાયું તેવું;
પાષાણોમાં, વન વન વિશે, ઘોષ એવા ન ધૂંજ્યા,
આજે મેવાડના શા ઉભય વીર લડે, અંધ ક્રોધે ઝઝૂમ્યા! ૮

(અનુષ્ટુપ્)

મેવાડ રત્ન શું ખોશે, સ્નેહમંત્રોજ શેં સર્યો?
સૂર્ય ને ચંદ્રના જેવા રાજપુત્રો પ્રભાભર્યા! ૯

ક્રોધ છે સ્નેહનો વેરી, અગ્નિમાં બધું બાળતો:
નરકમાંથી એ ક્રોધ પ્રજળે ને પ્રજાળતો. ૧૦

(દ્રુતવિલંબિત)

નર્યો નથી હઠતા કુંવરો જરા,
ઉભય યુદ્ધકલામહિં છે પૂરા;
કુલપુરોહિત આવી જુએ તહિં,
સકળ નાશ થતું દિસતું જહિં. ૧૧

સ્થિતિ વિચિત્ર જણાય વિલોકતાં,
યુગલ તે અટકે નહિં રોકતાં;
ઉભયને અતિ તીવ્રજ આર્જવે
શમન કાજ પુરોહિત વિનવે. ૧૨

સફળ યત્ન જરાય જણાય ના,
વિકૃત બુદ્ધિથી કાંઈ સુણાય ના.
કુલપુરોહિત દીન વિમાસતો,
હૃદય ના સમજે વિધિપાશ તો. ૧૩

ઉભય બંધુવિશેષકો આ સમે
જીવન નિશ્ચય એકનું આથમે,
ઉભય વા કદિ નાશજ પામશે
અરર! આ ભૂમિનું પછી શું થશે! ૧૪

(અનુષ્ટુપ્)

તપતું ત્યાં મહાતાપે દિસે છે વન આ વધુ,
લાગે છે ઘૂમતું હૈયું, વન ને વિશ્વ તો બધું! ૧૫

(મંદાક્રાન્તા)

રાતા તાતા ઉભય કુંવરો યુદ્ધથી નાજ થાકે,
ઊભા ઊભા અવર જન કો પૂજતા શાંતિ જાચે
એવે આવી યુગલ વચમાં તે પુરોહિત ઊભે,
ભોંકીને તે કટારી ઝટ નિજ ઉરમાં ત્યાં પડી રક્ત ડૂબે! ૧૬

(અનુષ્ટુપ્)

લડતા કુંવરો મધ્યે વિપ્રનો દેહ તરફડે
ભૂલીને યુદ્ધ પોતાનું શુશ્રૂષા કરવા પડે! ૧૭

પ્રાણુશૂન્ય પડ્યો દેહ વિપ્રનો પળમાં તહિં:
શુશ્રૂષા ત્યાં કરે કોની? અરેરે! સમજ્યા નહીં! ૧૮

(મંદાક્રાંતા)

રે કેવી આ ઉર જગવતી ભૈરવી રાજભક્તિ!
આહા કેવી પ્રબળ સ્ફુરતી એ મહા પ્રાણુશક્તિ!
કેવો ઊંડો, અડગ, વિરલો, ભવ્ય આ દેશપ્રેમ!
એ આત્મા, એ ગહન પ્રતિમા, લેશ ભૂલાય કેમ? ૧૯

છે મેવાડે રુધિર વિરલું ભૂમિમાં વીરકેરું,
પાષાણોમાં, કુહર કુહરે, ઊછળે તે અનેરું,
રાજસ્નેહે રુધિર નિજ દૈ, હા પુરોહિત મૂએ!
ઊંડા તેના હૃદયપડઘા ત્યાં ઘૂમે છે હજીયે! ૨૦

(અનુષ્ટુપ્)

શોકાશ્ચર્યે ઊભા બન્ને વીર શુક્ત પ્રતાપ ત્યાં,
ઢળતા ભાનુના રશ્મિ ભૂલાવે ઉરતાપ ત્યાં. ૨૧

થતાં પ્રતાપની સંજ્ઞા, શુક્ત તે ભૂમિ ત્યાગતો
પ્રતાપ પ્રાણુનિદ્રાથી પ્રતિજ્ઞાગાય જાગતો. ૨૨

(દ્રુતવિલંબિત)

ગહન શાંતિ વને પ્રસરી રહે,
ગગન રક્ત પ્રભા ક્ષિતિજે ગ્રહે:
ક્વચિત કોઇક અશ્વ ખુંખારતો,
વન અગાધ પ્રતિધ્વનિ ધારતો. ૨૩

વીરાંગના કર્મદેવી

(છંદ હરિગીત)

૧

અંગના !
વીરાંગના !
કર્મદેવી વીરાંગના !
ઓધર્મદેવી વીરાંગના !
લાવણ્યમયી રમણી બની શું આજ માણી વીરાંગના ?
ક્યાં કુમુદની
કોમળ બની,
ક્યાં થુવર તે કાંટાભર્યો ?
આ રંગ શો ન્યારો થયો,
ઓ રજપૂતાણી વીરાંગના !
ચંદા તપે રવિશું અરે, વીરાંગના ?
ઉકળે અમીસરિતા ખરે, વીરાંગના ?
ક્યાં ચલી ઓ વીરાંગના ! કર ઝાલી આ તરવારને ?
શું રસિક લલના યુદ્ધ ઝૂઝે કાજ દેશોદ્ધારને ?

૨.

અંગના !

વીરાંગના !

કર્મદેવી વીરાંગના !

રિપુકાલ જેવી વીરાંગના !

મધુરી, રસીલી, શાંત કાંતા આજ એવી વીરાંગના ?

રંગમ્હેલ સુખાસને

સુવતી રસમાં ખેલતી,

તજી સર્વ વિલાસને

તે યુદ્ધક્ષેત્રે રેલતી

આ ચાલી કેવી વીરાંગના ?

ક્યાં કંકણો આભૂષણો, વીરાંગના ?

ક્યાં સાજ આ યોદ્ધાતણો, વીરાંગના ?

તે ગાન મધુરે આજ આ બદલાય શું વીરહાકમાં ?

વીરાંગનાં ! તુજ હૃદય ગુંજે રિપુદમનના ગાનમાં ?

૩

અંગના !

વીરાંગના !

કર્નદેવી વીરાંગના !

દૃઢ દુર્ગ જેવી વીરાંગના !

ઔર્યનર્જિની, ઉગ્ર, પ્રભાવિશાળ વીરાંગના !

ઉન્મત્ત સરિત ધસી

જળ પૂર્ણવેગ ઘૂમાવતી,

નિજ બળ પ્રચંડ કસી

સાગર ગગન ઉછળાવતી :

એવી કરાળ વીરાગના !

મેવાડ શું પરતન્ત્ર થાય, વીરાંગના ?

શું વીરભૂમિકળી છુંદાય; વીરાગના ?

શું યવનકિંકર કુતુબુદ્દિન જયધ્વજા ઊડાવશે,

જ્યા સમરસિંહતણી ગૂરી સિંહણ સમર ધૂજાવશે ?

૪

અંગન !
વીરાંગના !
કુર્મદેવી વીરાંગના !
ઓ વિરલપ્રતિમા વીર્યગંગ વીરાંગના !
રણમાં ચઢયો,
શૂરો પડયો
પૃથુ સાથ પતિ મેવાડનો :
પુણ્ય ભૂમિ
ધૂળ ચૂમી
ખમે કંઇ કંઈ તાડનો,
ત્યાં શો નવલ ઉત્સાહનો
તું ભરે રંગ વીરાંગના !—
શું દેશનો સૌભાગ્યભાનુ ડૂબી જશે ?
વીરાંગના ! શું અંધકાળ ઊભી રહેશે ?—
ના રજપૂતાણી નહિ ડરે !
શો ઓટનો તે ગૌરવ સાગર ઉછળતો ઉલટે અરે !
વીરાંગના ! આંબેરમાં તુજ કીર્તિકેતુજ ફરફરે !

૫

અંગના!
વીરાંગના!
કર્મદેવી વીરાંગના!
શુચિધર્મદેવી વીરાંગના!
મહાશક્તિપ્રકાશિની વીરાંગના!
દેશપ્રેમવિલાસિની વીરાંગના!
બળવંત રિપુ રગદોળનારી મહાભાવ વીરાંગના!
રણમાં જઈ
વિજયિની થઈ,
તેજથી સદા ઊજળી
સૌભાગ્યરવિ ત્યાં નીકળી
લે હાસ્યલહાવ વીરાંગના!
સાગર ભલે ભૂમિને ગળે વીરાંગના!
તુજ કીર્તિ અક્ષય ના ચળે વીરાંગના!
અમ ભૂતશૌર્ય તુંમાં મળે વીરાંગના!
રે તુજ પરાક્રમની ગીતા ઘરઘર ગવાશે ભારતે!
વીરાંગના! તુજ પ્રાણમંત્રજ ઘૂમશે ભર ક્યાર તે?

વીરબાળક બાદલ

(પુનરાવળી છંદ)*

૧

અલાઉદ્દિન ખિલજી જ્યાં આવ્યો,
ચિતોડને જીતવા દળ લાવ્યો,
વીર્યપ્રતાપ અખંડ બતાવ્યો
    એવો કોણ હતો નરવીર?
કોની આજ કથા તે કરીએ,
કોનાં ગાનથકી ઉર ભરીએ,
કોની પ્રતિમા નજરે ધરીએ,
    કોણ હતો એવો રણધીર?

---

*આ છંદ નવો રચ્યો છે.

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
અદ્દ્ભુત તે શી પ્રતિમા શરી
રણ શોભાવે બાદલવીર !

૨

ચિતોડના બાળકનૃપ પક્ષે,
ભીમસિંહ બંધુસુત રક્ષે,
તેની લલિતા રંભા લક્ષે
યવનેશ્વર મોહી થઇ પૂર ;— -
અલાઉદ્દિન ઘેરો લઇ આવ્યા,
નહિ નિજ આશ વિશે કંઇ ફાવ્યો ;
છળકપટે ભીમસિંહ બંધાવ્યો :
રમણી દે તો છૂટે શૂર !

શું રજપૂતાણી યશ ખોશે ?
બાદલવીર ! બાદલવીર !
શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે ?
બાદલવીર ! બાદલવીર !
શું રજપૂતાણી યશ ખોશે ?
શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે ?
ના, ના, શૂર પડ્યા ના રોશે !
હાક પડાવે બાદલવીર !

૩

અલાઉદ્દિન ગર્વે નિજ ડુલે,
એવે ડંઈ સુણતાં ઉર ફૂલે,
ચિતોડની પદ્મિની ત્યાં ઝૂલે
દ્વારે નિજ દાસીઓ સાથ :
ડોળીઓ શતસાત પધારી
યવનમુકામ સમીપ ઉતારી,
રમણી સાટે રણવીર ભારી
નીકળ્યા અસિ ફેરવતા હાથ !

ગોરા કાકાશું ત્યાં ઘૂમે,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
થઈ રજપૂત સરદાર ઝઝૂમે,
બાદલવીર ! બાદલવીર !
ગોરા કાકાશું ત્યાં ઘૂમે,
થઈ રજપૂત સરદાર ઝઝૂમે,
રિપુદળ ધૂળ પળેપળ ચૂમે :
રણ ધ્રૂજાવે બાદલવીર !

૪

હથિયારે વીજળીઓ ચમકે,
રણગગડાટે ધરણી ધમકે,
વીર બાળક અશ્વે ત્યાં ઠમકે,
ન ગણે ઘા નિજ સૌમ્ય શરીર !
ગોરો ભૂમિ પડત્રે ના ખાંચ્યો,
ભીમસિંહ મુક્ત કરીને રાચ્યો,
બળવંતા અરિને શિર નાચ્યો :
વિજયી આવ્યો બાદલવીર !

માતાએ ચુંબ્યો લઇ ખોળે,
બાદલવીર! બાદલવીર!
દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે!
બાદલવીર! બાદલવીર!
માતાએ ચુંબ્યો લઇ ખોળે,
દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે!
ભારત ગર્વે હૃદય હિંચોળે:
ફરી ક્યાં લાવે બાદલવીર?

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(એમની પચાસમી વર્ષગાંઠને શુભ દિને : રવિવાર તા ૨૯-૯-૧૯૧૮)

(છંદ હરિગીત)

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના !
સૂર તમ સુરસદનના
સ્નેહે ભર્યો,
સત્યે ઠર્યો,
દ્યો આજ મોઘા ક્વનના !
આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુરસાજમાં,
આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજમાં !
જગ સર્વ મધુકંઠી મળો !
મધુર લહરીઓ ભળો !
પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં !
સંગીતદેવી ! કાવ્યદેવી ! સર્વ આજે આવજો !
અહિં અમર મોહનગાન સહુ સાથે મળી ગવરાવજો !

૨

મોંઘો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,
છે અતુલ્ય ઉમંગ આ,
પ્રિય હૃદયના
સુરવિજયના
મોંઘા અમારા રંગ આ;
એ રંગમાં કયમ એકલા અહિં મ્હાલીએ?
આ લોક ને પરલોક સાથ ઉજાળીએ;
શિર જેનું અડતું સ્વર્ગને
ધારતું રવિમંડને,
ના ભૂલતું ને આ ધરા પણ ભાળીએ
એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુજનો! પૃથ્વીજનો!
આવો બધા, અહિં ગાંઠીએ નવપ્રેમગંઠ પતીજનો!

૩

એ ગાંઠનારો કો હશે,
જગ બધી જે મોહશે
સદ્વચનથી,
સન્મથનથી
જે આંસુ જનનાં લોહશે ?
જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
વનવન વિશે જે આથડ્યો,
અસુર શું નિર્ભય લડ્યો,
મત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માણની :
માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એકજ ભારતે !

૪

કયા શુદ્ધિ જોઈ ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની?
ભારત! ખરે
જુગજુગ ધરે
મોટાઈ એ તુજ મર્મની!
રાખ્યું હરિશ્ચન્દ્રે અમોલું સત્ય જે,
ટેકી અડગ પ્રહ્લાદ કેરું કૃત્ય જે,
ભારતતણા ઇતિહાસમાં
છે રહ્યું ચિર-વાસમાં,
એ સત્યની જુગ-જુગ બતાવી ગત્ય જે
તે ના રહે ટકાઈ અહિં અજ્ઞાન કેરી આંધીઓ,
કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું મહાત્મા ગાંધીએ!

૫

વ્યાપ્યો અધર્મ બધે ઘણો
  ઠારમો માયાતણો;
    આ દેશમાં
    મન ક્લેશમાં
  ચાલ્યાં વિનાશી ઘર્ષણો :
દીસે હરાયાં તીર્થ કેરાં તેજ હા,
ના આજ ગંગાસ્નાન તારે સ્હેજ હા,
  ના પેટભર ભોજન મળે,
  બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,
છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગનેજ હા !
એ સત્ય ખૂટ્યું ત્યાં બધે ખૂટેજ સુખનાં સાધનો,
એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો !

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
સ્નેહ પુષ્પો લાવીએ;
નવજીવને
નવરુધિરને
એ સત્ય આત્મ સમાવીએ.
જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ ક્રૂરતા;
જેની અખંડ જણાય યૌવનશૂરતા;
જેના મહાસંયમથકી,
ધર્મમય ઉદ્યમથકી,
નિજ શત્રુને પણ સ્નેહપિંજર પૂરતા;
જે ઉર સર્યાં મણકા વિરલ એ ભવ્ય જીવનમાળના,
તે અમ શિરે તપજો સદા! ન પ્રહાર લાગો કાળના!

૭

મોહન ! અમારા વીર ઓ !
સાધુ, દાના, પીર ઓ !
સુકુમારતા
ઉર ધારતા
અલમસ્ત મીર ફકીર ઓ !
મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન બંસરી !
મોહન ! તમારી સત્વદોહન બંસરી !
સહુ મોહને ભૂલાવતી,
રસ અખંડ જમાવતી,
મોહન ! તમારી બ્રહ્મસોહન બંસરી !
વાજો અખંડ પ્રવાહથી, સહુ સ્થિર થઈ સુણ્યાંએ અમે:
એ રસ ટપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધર્યાંએ અમે !

૮

વીરા! લળે ઉર કેમ ના,
આ મહોત્સવ હેમના
ભારત વિશે
થળથળ દિસે;
હ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં!
વીરા! તમારૂં તેજ હૃદય જગાડજો!
અમ જીવને તમ સત્યબીજ ઉગાડજો!
અમ કુંજ લીલો થાય આ,
ભારતે રસ છાય આ,
ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડજો!
તમ જ્યોતથી અહિં ક્રોડ જળજો જ્યોત સત્ય સમાધિની!
ભારત વિષે ઘરઘર થજો જય જય મહાત્મા ગાંધીની!

ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત!

(વીરવિજય છંદ)*

જયજય મારા ગુર્જર વીરો!
આવો, રંક ફકીર અમીરો! આજે દિવસ ઉગ્યો રળિયાત;
બોધ પ્રકાશતણા ઝીલીને ઝગમગતી કરવી મ્હેલાત:
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧

આજે લેશો શું તમ સાથે?
શૌર્ય વસે હૃદયે કે હાથે?—તેજ છતાં બુઠ્ઠી તરવાર;
ફેંકી દ્યો સહુ બુઠ્ઠાં શસ્ત્રો, સજો હૃદયનાં નવહથિયાર!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૨

---

* આ છંદની નવીન રચના વીરરસને અનુકૂળ આવે તેવી રીતે યોજી છે. ચરણાકુળ અને ચોપાઈના ચરણો મેળવતા સવૈયા એકત્રીશા થાય છે. આ નવીન છંદનું પહેલું ચરણ ચરણાકુળનું, બીજું અને ત્રીજું ચરણ સવૈયાનું, તથા ચોથું ચરણ ઉધોરનું છે. એવી રીતે એકજ વર્ગના છંદોનો મેળ આ છંદમા સ્વાભાવિકપણે થયો છે.

હોય વિલંબ હવે શો ઠાલો ?
ધપતા ધપતા આગળ ચાલો: અગ્ર રહી ઘુમવુ છે આજ,
ધ્વજ રહી છે આ તમ કરમાં, ને ભારતની અમુલખ લાજ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! 3

નથી રુધિર રેલવવાં કોનાં,
નથી હૃદય ચીરી અરિઓનાં નિજ હૃદયો કરવા પ્રભુભગ,
નથી વિજયના રગ રુધિરમાં જ્યાં જનરક્ત ભરે ઉન્નગ
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૪

પ્રેમ વસે ત્યાં ટેષ રહે ક્યાં ?
અ ક શે અંધાર વહે કયાં, જ્યાં દિનકરનો થાય પ્રકાશ ?
જ્ઞાનદીપ સળગ્યો જ્યાં અંતર ત્યાં અજ્ઞાનતણો છે નાશ,
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૫

મરદાની મુજ ગુર્જર વીરા !
કાર્યધુરધર, શૂર, અધીરા ! મુખ યૌવનનો ગર્વપ્રતાપ,
અગ રુધિર ઉછળે નભ અડતા, ભરો હરોલે હર્ષ અમાપ !
ઓ ગુજરાત ! ઓ ગુજરાત ! ૬

ભૂત બધું પાછળ છે મૂક્યું—
આજ ઉરે નવજીવન ફૂંક્યું, દુનિયા બધે નવી દેખાય;
નવઆશે નવહાસ્યે ધસતા આજે પાદ અધીરા થાય;
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૭

ઝુઝી પડ્યા કે હઠ્યા પછાડી?
ધર્મ ધજા લ્યો હાથ ઉપાડી, ફરકાવ્યા જાઓ ધુનભેર:
કર્મભાર શૂરાજ વહે એ—એક પડે ત્યાં ઊઠે તેર!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૮

કોણ વિકટ પથ કહી ડગાવે?—
પર્વતપરથી કૂદી હાવે સાગરને બાથીશું બાથ,
જંગલ તોડી મંગલ કરશું, બતાવશું બળવંતા હાથ!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૯

આપણ ગુણગરવા ગુજરાતી!
કૃષ્ણધરા અદ્ભુત મદમાતી, ભારતયુદ્ધ જિતે ભટવીર,
સાહસ, શૌર્ય, અડગ શ્રમથી જે થળથળમાં ગાજે રણધીર:
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૦

આવો નવરસના રઢિયાળા!
ગિરિગહ્વરમાં ભરી ઉછાળા કેસરિયાશું રમતા બાળ!
વાઘમૂછ પકડીને ફરતા કાઠી ઘોડીના રખવાળ!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૧

તીર્થે તીર્થે શુચિતા સ્થાપી:
ગરવી સાભ્રમતી ને તાપી, ભરે નર્મદા નવનવ નૂર;
ગુણી ગોમતી, સરસ્વતી ને દમણગંગાનું જળ શૂર!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૨

છે અદ્દ્ભુતતા એ કંઈ જૂદી!
પશ્ચિમસાગરનાં જળ કૂદી ઉછળી ગગન ક્રમે નિજ જોમ;
વિંધ્ય અને ગિરનાર દિશા બે ઊભી ઝીલે પડતું વ્યોમ!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૩

એવાં ઓ ગુર્જર સંતાનો!
હિંદુ, પારસી, મુસલમાનો, ખ્રિસ્તિ, બૌધ કે જૈન ચહેલ!
ભુજશું ભુજ બાંધીને આવો: એકજ પ્રેમતણી છો વેલ!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૪

અહો અડગ બાંધવ ટેકીલા !
ટેપ વિશે બનવું નવ ઘ્હીલા; ટેપ કદી નવ આપે જીત;
અંતરરિપુનો કરો પરાજય પ્રથમ અખંડ ધરી ઉર પ્રીત!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૫

ટેપે શું રહેશો અથડાયા ?
હજાર વર્ષતણી જડમાયા પડી હૃદયમાં છે પથરાઈ,
ઉકેલતાં પરદોષ ઉરે તો નિજ અંધાર વધે ધુંધવાઈ;
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૬

લોચનના પડદા દો ખોલી!
ભૂત બધાં ઉર ખાતાં ફોલી તેને પ્રથમ કરો બળહીન;
સ્વાત્મબળે, ઓ ગુર્જર વીરા! થવું આપણે છે સ્વાધીન!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૭

રહેવું શુદ્ધ વચન મન કર્મે:
સાર એજ દીઠો સહુ ધર્મે, તો કયમ થઇએ પતિત નિદાન?
પ્રેમ તહિં ધિક્કાર રહે નહિ: ધિક્કારે નહિ પ્રભુનું સ્થાન.
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૧૮

એવા શુદ્ધ બનીને આવો!
પછી અડગ તમ પગ ઊઠાવો, હજાર હાથીનું ત્યાં જોર;
જય કુંકુમનાં પડશે પગલાં ડગલે ડગલે ઠોરે ઠોર:
એ ગુજરાત! એ ગુજરાત! ૧૯

એ આ થાય બધે અજવાળાં!
ઉઘડયાં પુણ્યપ્રભાત રસાળાં! ઉઘડયાં ભાગ્ય ભલેરાં દેશ!
રણશિંગાં ફૂંકાય ફરી આ: કર્મવીર! હઠશો નવ લેશ!
એ ગુજરાત! એ ગુજરાત! ૨૦

સ્વપ્ન ફળે જુગજૂનાં સાચે:
દેવ ફિરસ્તા ઉતરી રાચે, પયગમ્બર ને પીર અનેક:
સગાઇ સ્વર્ગતણી ભૂલેલી દૃઢ બંધાશે ફરી વિશેક!
એ ગુજરાત! એ ગુજરાત! ૨૧

કુંકુમથાળ અનેરી લાવો!
પત્નીઓ, પુત્રીઓ, આવો! માતાઓ, ભગિનીઓ સર્વ!
આમ પડખે ઊભીને રાખો ગરવી ગુજરાતણનો ગર્વ!
એ ગુજરાત! એ ગુજરાત! ૨૨

જય જય મારા ગુર્જર વીરા!
આજ અધીરા ઉરના ચીરા જીવનને જાણે નહિ ઝોખ:
મરવું તો શૂરાને મરવું: કાયર ખોળે ઘરના ગોખ:
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૨૩

શ્વેત ધજા ભારતમાં રોપો!
સાથે પુષ્પ વરસતી તોપો, શસ્ત્રો સહુ શણગાર સ્વરૂપ;
જગબંધુત્વ ભણી તમ દ્વારે દુનિયા થશે નવીન અનૂપ!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૨૪

ધન્ય ધન્ય મોહનની લીલા!
પુણ્યભર્યાં પ્રભુપાદ રસીલા ઘરઘર ભરે નવીન પ્રભાત:
સત્વર વીરા! પડો મોખરે, ગજવો જય જય ભારતમાત!
ઓ ગુજરાત! ઓ ગુજરાત! ૨૫

ગુજરાતનો યજ્ઞકુંડ

(૫)*

દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા!
આવો, પૂરા રે ખમવા દુઃખના ચીરા!—(ધ્રુવ)

કડકડ ફૂટે કોડ કડાકા, પર્વત ફૂંકે ફાટે;
ઝગઝગ જ્વાળા વ્યોમ જળાવે: ઊભા રહો દૃઢ વાટે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૧

નથી પડવું યાહોમ કરીને આજે અંધકૂગર્તે;
નથી અબળને દમવું: આ છે જડયોધનનું લ્હાણું!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૨

સત્યજ પ્રભુના પ્રાણ અમારા, સત્યજ અંગ અમારાં;
સત્યજ રક્ત વહે અમ નસમાં, સત્યજ મન અમ ન્યારાં:
દુઃખમાં શૂરા રે! ૩

---

* "જાગની જોજો રે' ગંધ સુણો ન ધણ શું?"—એ ચાલ.

માયા સૌ ઘર બાર તણી ને સુખની ડોળી દફની;
આત્મશૌર્યનાં શ્વેત સજ્યાં પટ, ના કાયરની કફની:
દુઃખમાં શૂરા રે! ૪

પાય પડ્યા, વિનવ્યા કંઈ કંઈ, શું હૃદયહીણુને રટવું?
હવે પડ્યા રગડાવા રણુ ત્યાં ના હઠવું, ના હઠવું!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૫

ભારતદુઃખ શિરે અમ લેતાં, હૈયાં કેમ ન ફૂલે?
ઓ ભારત! નિધિ પાર ઉતરજે અમ શબડગને પૂલે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૬

વાટે ઘાટે છાતી ફાટે થાય સ્મશાની દુનિયા;
નવલખ આંખે વ્યોમ રુવે પણુ પાછું જુએ ન મરણિયા!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૭

એજ અલખની ધૂન અમારી, મૂંગે મુખ દુઃખ સ્હેવું:
બેડીની જડ જડતાં અરિ પણુ આખર રોશે એવું:
દુઃખમાં શૂરા રે! ૮

કીર્ત્તિ અમોલી ભારત કેરી આજ અમારે હાથે:
ઓ વીરા! જગને ઝૂલવવી આ ગરવી ગુજરાતે!
દુઃખમાં શૂરા રે! ૯

ધર્મક્ષેત્ર એ, કર્મક્ષેત્ર એ, એ રણક્ષેત્ર અનેરૂં!
જયજય કોને ભાગ્ય અદલ એ પુણ્ય જ ભારત કેરૂં?
દુઃખમાં શૂરા રે, ઓ ગુજરાતી વીરા!
ગાજો પૂરા રે સત્ય પ્રેમરસધીરા! ૧૦

દેવીનાં નવચેતન

(ગરબી–ગોરદ)*

દેવી ! દીસે શાં નવચેતન તારી આંખમાં રે !
તારી આંખમાં રે,
પાછું ઝાંખ માં રે!
દેવી ! દીસે૦ (ધ્રુવ)

મોહનની નવબંસી બોલે,
જુગજુગનાં પડળો કંઈ ખોલે ;
અંતર ઝોલે ચઢતાં નવઅભિલાખમાં રે :
પાછું ઝાંખ માં રે !
દેવી ! દીસે૦ ૧

* "કામણ દીસે છે અલબેલા તારી આંખમાં રે,"—એ ચાલ.

ભૃગુટીનાં તપચાપ ચઢાવે,
નયન નયન શર શૂર ઉડાવે;
જ્યોતિ અનેરી લાવે જગની સાખમાં રે:
પાછું ઝાંખ માં રે!
દેવી! દીસે૦ ૨

ઉરસંયમનાં અંજન કીધાં,
સત્ય સનાતન વ્રત મન લીધાં;
મૃત્યુતણું અમી પીધાં લોટી ખાખમાં રે!
પાછું ઝાંખ માં રે!
દેવી! દીસે૦ ૩

સ્વાત્મબળે રચવી જગ ન્યારી,
નવચેતનની ઑર ખુમારી!
ઉરના લાખ ઉમળકા વારી રાખ માં રે!
પાછું ઝાંખ માં રે!
દેવી! દીસે૦ ૪

પ્રગટ નિડર સદ્ધર્મ પ્રસરવા,
એકકુટુંબી વસુધા કરવા,
ગરવા ગુણ ઉદ્ધરવા રાજા રાંકમાં રે !
પાહું આંખ માં રે !
હેવી ! દીસે૦ ૫

હેવી ! એ નવગૌરવ કાજે
હસતાં વહાણાં દ્વાર વિરાજે:
ધસીએ આજે ત્રીસ કોડ તુજ પાંખમાં રે !
પાહું આંખ માં રે !
હેવી ! દીસે૦ ૬

નવજુગમાં નવમોહન જોહી,
રુદ્ર ત્રીજું લોચન કંઈ ખોલી:
ઓ હેવી ! ઝાસે બ્રહ્માંડ જ્વાળામાં રે !
પાહું આંખ માં રે !
હેવી ! ઉભરે શાં નવચેતન તારી આંખમાં રે ! ૭

ખાંડાની ધારે

(પુનરાવળી છંદ)*

૧

ભર આકાશે વાદળ છાયાં,
અંધારે વનવન ગુંચવાયાં,
ઘૂડ ચિબડિયાં જ્યાં ત્યાં ધાયાં :
    કોણ પુરે પાંચાલી-ચીર ?
આશ-નિરાશે આત્મન-દાંડી
ઉડંતી દે ધૈર્ય ન છાંડી,
ડગમગતી જગ રૂહે દૃગ માંડી :
    વ્હારે કોણ જશે નરવીર ?

ઊંડાં અજવાળાં જો આવે;
    ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઘૂડ ચિબડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
    ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઊંડાં અજવાળાં જો આવે;
ઘૂડ ચિબડિયાં શું ત્યાં ફાવે ?
નવરસભર નવજીવન લાવે,
    ચીર પુરાવે ગુર્જરવીર !

---

* આ છંદ નવો રચ્યો છે.

૨

ખૂણે ખૂણે ખોજ કરીને,
ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
મરતા પ્રાણે આશ ધરીને
કોણે ઊંચાં કીધાં શીર?
મસ્તતણી તોડી મસ્તાની,
તનધનની કીધી કુરબાની:
નમ્ર, નિડર, સ્વાધીન, સ્વમાની,
સત્ય જ એ ગુર્જર નરવીર!

શું ખાલી ગરજીને સૂતા?
ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
શું મેઘે જળધોધ ન ફુતા?
ગુર્જરવીર! ગુર્જરવીર!
શું ખાલી ગરજીને સૂતા?
શું મેઘે જળધોધ ન ફુતા?
શું ભય ભાળી ઉર ભીરૂતા
કદી જણાવે ગુર્જરવીર?

૩

પગલે પગલે કંટક ભાગ્યા,
ચરણુ રુધિર ઝરતા ભર લાગ્યા,
પથરે પથરે પ્રાણુજ જાગ્યા,
પદસ્પર્શે તૂટી જંજીર :
હૈયાંનાં પિંજર સળગાવ્યાં,
ભૂતતણાં ભરણાં મૂકાવ્યાં,
દ્વાર નવાં દસદિશ ઉઘડાવ્યાં,
વંદન હો તેને નરવીર !

શું એકલડા આજ પડ્યા છે ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એકલડા પણુ શૂર ઘડ્યા છે
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
શું એકલડા આજ પડ્યા છે ?
એકલડા પણુ શૂર ઘડ્યા છે :
ખાંડાની ધારેજ ચડ્યા છે,
બિરદ બતાવે ગુર્જરવીર !

૪

ઓ વીરા ! સારથિ શું કરશે ?
ધર્મમર્મ ગીતા ઉચ્ચરશે :
અર્જુન રણ ટંકારે ભરશે
તો જ વિજય પામે રણધીર :
છિન્નભિન્ન અરિદળબળ પળશે,
જુગજુગનાં અંધારાં ટળશે,
સત્ય ધજા ઉડતી ઝળહળશે,
સ્નેહે જગ છાશે નરવીર !

એ નવજીવન જીવવા આવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
એ નવજીવન જીવવા આવો,
એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
ગુર્જર શૌર્ય જગે અંકાવો
જય જય હાવે ગુર્જરવીર !

દેવીનું ખપ્પર

(લાવણી)

ભર ભર મારૂં ખપ્પર, ભૈયા! ઓ ભારતના વાસી!
ઘરઘર ભીખું હરનિશ ફરતી, હું જુગજુગની પ્યાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો!—(ધ્રુવ)

ક્ષણ ક્ષણ ગણતાં મન શોષાયું, શોષાયું તન ત્રાસી;
બાર બાર સૈકાથી ભટકું અરે અરે ઉપવાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૧

અંજલિ નાખે, ખોબો નાખે, નાખે કો ભર પ્યાલી:
જુગસકું તળિયું દે શોષી, ખપ્પર તો રહે ખાલી.
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૨

ઓ ભૈયા! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહીં એ ચાલે:
નદ ઉલટાવો, સિંધુ ભરાવો—છલ છલ ભરો ઉછાળે!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૩

ગાજવીજ ને મૂશળધારે રેલ રેલ જગ છાતી:
એક ઝાપટે નવ ચોમાસું: વીર! તૃષા ન છિપાતી;
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિ ઘરઘર જો સળગ્યો, રોતી રોતી શું માગ્યું?
શિર કાપી ખપ્પરમાં નાખો, કરો કાળજું આખું!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૫

એક કેસરીની ત્રાડે તો ભરી દિસે વનવસ્તી;
એક વીરરસની મસ્તીમાં કરુણતણી ક્યાં હસ્તી?
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૬

અધઉઘડ્યાં છે દ્વાર પ્રભાનાં: ઓ ભૈયા! ઝટ આવો!
ખપ્પર મારૂં ભરો વીરત્વે! પૂર્ણ પ્રભા રેલાવો!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૭

રણહાક

(ગીત)*

તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !—

થનગનતા આંગણ હણહણતા હય મારે ખુંખારાઃ
ભય હણતી રણહાક પડે ને માત કરે હોંકારા :
દિશદિશ ડગમગ ડોલે,
ભાવિ અનેક ખોલે;
અવસર વર કર ઝાલો,
અણગણ તારકગણ સમ ગરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૧

---

*કવિવર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના "જનગણ મન અધિનાયક જય હે ભારતભાગ્ય વિધાતા" એ રાષ્ટ્રગીતની ચાલ.

ગગનથકી અંગાર ઝરે ને અગન અગન દિલ બળતી,
પરમ વીરના પ્રાણતણી ત્યાં જ્યોતિ અધિક ઝગહળતી :
ભર રણને અજવાળે,
અરિજન સર્વ પ્રજાળે;
જીવથકી જશ વહાલો—
નરતનનું ઉરધન ઉદ્ધરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !—
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૨

અમર પિતરનાં સાહસ સ્મરતા સમર ગજાવે શૂરા ;
હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તિ, મુસલમિન, પ્રૌઢ પ્રતાપી પૂરા :
આપણ સહુ ગુજરાતી,
ગજગજ ખીલે છાતી,
મારો આભ ઉછાળો :
ગર્જનથી ઘન સમ રણ ભરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૩

તગતગતી અસિધારે હો કે ધગધગતા અંગારા,
આજ વતનની લાજ જતનથી રાખે રાખણહારા :
નહિ તો અહિં શું રહેશે ?
રે પ્રભુ તો શું કહેશે ?—
નહિ, નહિ, ભય શો ઠાલો;
રણ રણ તમ જયધ્વજ ફરફરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૪

મૃત તનનું અમૃત શુરાતન કોણ રગેરગ ભરશે ?
કોણ વિજયની કીર્ત્તિ સાથે અદલબદલ શિર કરશે ?
જો ભારત જીવે તો
કોણ મરે શિર દેતો ?
ધન્ય બની જગ મ્હાલો ;
તનમનધન તમ અર્પણ કરવા ગુર્જરજન સહુ ચાલો !
જયો જી ! જયો જી ! જયો જી !
જયો જયો જયો જયો જી ! ૫

માનવહૃદય

(છંદ હરિગીત)

કંઈ કળા કિરતારની
જોઈ મેં આ સૃષ્ટિમાં,
પૃથ્વી પેલે પારની
પણ કલ્પનાની દૃષ્ટિમાં. ૧

રંગ દીઠા નવનવા
ભવ્યતા, સૌંદર્યના,
ને ડૂબ્યો દિલ ઠારવા
એ સાગરે આશ્ચર્યના. ૨

પારદર્શક જાળી આ
ગૂંથી જે અંધારની,
ને જગતશિર વાળી આ
મૂકી મહાવિસ્તારની; ૩

સૂર્ય ને ચંદ્રાતણાં
તેજરત્નો ત્યાં સરે,
તારલા કંઈ અણગણ્યા
ઝૂલાઈને ક્રીડા કરે; ૪

ને રહ્યું અમીતેજનું
ઝરણુ પેલી પાર જે,
નવનવા બિંદુઅણુ
તેના ઝીલે અંધાર એ: ૫

ગુપ્ત એ રચના ભર્યું
તેજ ને અંધારની;
હર્ષથી સમજી ગયું
અદ્‌ભુત કળા કિરતારની. ૬

પૃથ્વીમાં રચના વળી
ભવ્ય મેં દીઠી ઘણી;
મૂર્તિ અનુપમ જ્યાં મળી
પહાડો અને ખીણોતણી. ૭

ને મહાગંભીર આ
સિંધુ જે મંથન કરે,
સૂર તેના ધીર હા
મુજ ઉર મહાભાવે ભરે. ૮

વર્ણો રહ્યા પાતાળમાં
પૃથ્વીના ઉદરે ભર્યા
ભેદ કંઇ કંઈ કાળના,
તે પણ સહજ મનમાં ઠર્યા. ૯

ઊંડી એ કુદરતતણું
જોયું સર્વ મહત્ત્વ મેં,
ને ચીંચ્યું આત્મે ઘણું
કલ્યાણકારી સત્ત્વ મેં. ૧૦

જાણ્યું કંઇ ન હશે વધુ
ભવ્ય, સુંદર, ને મીઠું;—
પણ ગયો ભૂલી બધું
માનવહૃદય જ્યારે દીઠું ! ૧૧

મુઠ્ઠીભર આ વસ્તુમાં
શી કળા કિરતારની !
કોટિ સૃષ્ટિ સમસ્ત આ
એ પાસ છે તલભારની ! ૧૨

નાથ ઓ ! તારી કળા
શોધીએ બીજે કહિં ?
દીધું તનેજ પિછાનવા
માનવહૃદય અમને અહિં ! ૧૩

શું બોલું

(પદ)*

શું બોલું, રે મૈયા! શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? (ધ્રુવ)

સાતે સાગર તરીને આવ્યો જે જોદ્ધો,
કાંઠે ડૂબે તે અહિંયાં શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૧

ઇંદ્રધનુષ્ય પાંખો ખોલે ન ખોલે,
ઉડે સૌંદર્ય તહિં, હા! શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૨

સંધ્યાની કીકી જરા પલકે ન પલકે,
મીંચે અંધાર જઈ આ, શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૩

---

*"ક્યાં ગાવું રે મેં ક્યા ગાવું, એસી રૂપસી જીંદગીમેં ક્યા ગાવું?"—એ ચાલ.

તાપે તૃષાતુર આવી હંસી તળાવે,
નીર રહ્યાં ત્યાં નહિ, હા! શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૪

જુગતી પંખીની જોડી બેઠી જઈ ડાળે,
તૂટી ડાળી તે ગઈ, હા! શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૫

ભડકે ઉગાડ્યાં ફૂલો, ફૂલમાં છે તણખા;
શોધું સુગંધ કહિં આ, શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૬

સૌંદર્ય ને આશાના પલકા છે અધુરા:
જીવનના રંગ કંઈ આ: શું બોલું?
મારો કંઠ આ રૂંધાય, મૈયા! શું બોલું? ૭

હૈયાના ઘાવ

(રાગ માઢ)

જગહૈયાં ખોલી ખોલી જુઓ,
હૈયે હૈયે ઘાવ.
કંઈ હૈયે હૈયે ઘાવ,
ઊંડા હૈયે હૈયે ઘાવ રે — જગહૈયાં૦ (ધ્રુવ)

વાદળ વાદળ વીજળી ચીરે,
નીરે ભરાય તળાવ,
હૈયે હૈયે ઘાવ ઝરે તેમાં
તન્તુ જીવનનું નાવ રે — જગહૈયાં૦ ૧

ઉન્નત, અડગ હિમાચલ જેવા
દીસે સાધુ-ઉર શાંત.
ઊંડી ઊંડી એ થકી પણ વહેતી
કંઈ કંઈ ગંગા એકાંત રે — જગહૈયાં૦ ૨

ચંદ્રે ચંદ્રે હોય કલંક, ને
સૂર્યે સૂર્યે ડાઘ;
હૈયે હૈયે ઘાવ છતાં દીપે
પુણ્યનાં તેજ અથાગ રે.—જગહૈયાં૦ ૩

ચાર આંગળનું હૈયું છે તેમાં
કોટિક કોટિક ભાવ:
કેમ સમાત એ ટૂંકા જગતમાં
હોત ન હૈયે ઘાવ રે?—જગહૈયાં૦ ૪

ગંગા યમુનાના ધોધ સૂકાશે,
સૂકાશે સાગરનાં નીર;
ઊંડા આકાશનાં તેજ સૂકાશે,
ન સૂકાય હૈયે વાગ્યાં તીર રે.—જગહૈયાં૦ ૫

દહાડે દહાડે અજવાળાંનાં અમૃત ને
અંધારી અંધારી રાત:
ઊંડા, અમોલ હૈયાના ઘાવની
ખોલે અનેરી કો વાત રે?—જગહૈયાં૦ ૬

થાક્યા થાક્યા છે આલમના આત્મા ને
  થાકી છે દુનિયાની દેહ ;
કોણ કળે આ શૂન્ય જગતમાં
  ભાગ્યા હૈયાના સ્નેહ રે ?—જગહૈયાં૦ ૭

ઊંચા આકાશથી પુણ્યરૂપ ઝરતાં
  સ્વર્ગગંગાનાં નેવ ;
ઘાવે ઘાવે હસે પ્રભુની પ્રતિમા ને
  બનતા માનવના દેવ રે !—જગહૈયાં૦ ૮

પાપના ભાર ઉતારજો, સ્વામી !
  પુણ્યના રસ છલકાવ !
એ રસલીલાના ભોગ ભોગવવા
  હો હૈયે હૈયે ઘાવ રે !—જગહૈયાં૦ ૯

કિસ્મત

(ગઝલ)

ખુદા જાણે લખ્યું હોશે અમારે કિસ્મતે શું આ!
ભલાની આ ભલાઈમાં બુરાઈ કંઈ થતે શું આ! —ખુદા૦

નથી તકસીર કંઈ કીધી, કરી તદબીર કંઈ સીધી
મગર તકદીર વગર એવી બુરાઈ આવતે શું આ? —ખુદા૦

નફાની ના રહી આશા, ખફાના મેં પડ્યા પાસા
વફાની આ વફાઈમાં જફા પૂરી હતે શું આ? —ખુદા૦

બુરે ખંજર ઊંડું પેસી જિગર નાખ્યું બધું રહેંસી,
અરે ઓ નાતરસ ખૂની! ન આવી રહેમતે શું આ?—ખુદા૦

ગુલોની ચાદરો છાતા અમારે દિલ પડ્યા કાંટા;
અરે અફસોસ કિસ્મત! તું દુણાવે ધ્યાનતે શું આ?-ખુદા૦

અમે ચાહી વફાદારી, પડી ત્યાં તો છરી કારી !
અરે દુનિયા!ચશમ તારી ઝરે છે આગ તે શું આ?–ખુદા૦

અમારી દિલલગી ભારી, અમારી એ ગુનેહ્‌ગારી !
પરેશાની, પશેમાની અમારી મોહૂબતે શું આ ? –ખુદ ૦

અમારાં દર્દનાં આંસુ ગણે નાદાન દુનિયા શું !
જુદાની એ ખુદાઈમાં અદલ છે આફતે શું આ ? –ખુદા૦

દાન

(ગરબી)

૧

એક યાચક આવ્યો મારે બારણે, જય સીતારામ!
આવી ઊભો તે ભિક્ષા કારણે, જય સીતારામ!
ઓ દરિયાસાગર રાજવી! જય સીતારામ!
તમ દાને છે દુનિયા લાજવી, જય સીતારામ!
તમ પુણ્યે આકાશ અજવાળિયાં, જય સીતારામ!
રહેજો અમર તમ મંદિર માળિયાં, જય સીતારામ!
ઘો ભોજન, ઊભાં ભૂખિયાં, જય સીતારામ!
દઈ દાન કરો કંઇ સુખિયાં, જય સીતારામ!
એવું સુણી મેં ભૂખદુઃખ કાપિયું, જય સીતારામ!
હતું જે કંઇ તે મેં આપિયું, જય સીતારામ!
ગયો, ખાધું ને ખરચી નાખિયું, જય સીતારામ!
નહિ પાસે જરા પણ રાખિયું, જય સીતારામ!
ફરી આવી આવી લાગે માગવા, જય સીતારામ!
હું ન શક્યો બનો ભુખ ભાગવા, જય સીતારામ!

૨

ફરી જાચક આવ્યો મારે બારણે, જય સીતારામ!
આવી ઊભો તે ભિક્ષા કારણે, જય સીતારામ!

ઓ પુણ્યપ્રતાપી રાજવી! જય સીતારામ!
ભૂખિયાંની ભૂખ નિત ભાંજવી, જય સીતારામ!

ધરીએ આશા તમ દાનમાં, જય સીતારામ!
લઈએ નામ તમારૂં ગાનમાં, જય સીતારામ!

દો દાન, ઊભાં અહિં ભૂખિયાં, જય સીતારામ!
દારી અંતર કરજો સુખિયાં, જય સીતારામ!

એવું સુણી સંતાપ તેનો કાપિયો, જય સીતારામ!
મેં શુદ્ધ વિચાર એક આપિયો, જય સીતારામ!

ગયો, જીરવ્યો ને તે જોગવ્યો, જય સીતારામ!
મન જાગ્યું ને રસ ખરો ભોગવ્યો, જય સીતારામ!

નહિ આવ્યો ફરી તે માગવા, જય સીતારામ!
લાગ્યો પોતે ભૂણદુઃખ ભાગવા, જય સીતારામ!

પાંપણના પડદા

(ગીત—એરણીનો લય)

પાંપણના પડદા ઉપાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !
મારાં નયનોની ઉષા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !—

ઊંચે ઝૂલેલી અમરવેલી,
ફૂલે ઝૂમેલી ઊભી જ્યોતિ રેલી :
તેને ઝીલવા હો હૈડું જગાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !
મારાં નયનોની ઉષા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !

આત્મા પડ્યો ગૂંચવાય તે છૂટશે કહો ક્યારે ?
હૈડે પડ્યો અંધાર તે તૂટશે કહો ક્યારે ?
પ્રભુતાભર્યાં ફૂલડાં અહિં ખીલશે કહો ક્યારે ?
નયનો પરમમંદિરસુધા ઝીલશે કહો ક્યારે ?
બ્રહ્માંડ આ કીકી વિશે સમશે કહો ક્યારે ?—

મારી જન્મોની જડતા જવાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !
મારાં નયનોની ઉપા ઉઘાડો રે,
કોઈ પાંપણના પડદા ઉપાડો, ભલા !

માનવદુઃખ અને પ્રભુનો સ્નેહ*

(૫૬)

પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે,
એવાં જગમાં છે કોનાં રે ભાગ્ય?
અંતર ધારે રે અમને પળપળે,
એવો પ્રભુનો છે સ્નેહ અથાગઃ
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૧

દુખડાં દોહલ રે ધોળે પળપળે,
મારા પ્રભુનાં એ મોંઘેરાં દાન;
કાનમાં કોયલ રે બોલે પળપળે,
તેમાં રહીએ સદા ગુલતાનઃ
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૨

*ઘણી નાની વયથી અતિ તીવ્ર શિરોવેદના અને કાનના દર્દથી હું પીડાતો હોવાથી એક દિન એક મિત્રે સવાલ કર્યો કે " તમને આટલું બધું દુઃખ હોવાનું શું કારણ હશે, અને એમ છતાં તમારૂં મુખ પ્રસન્ન કેમ રહે છે?" એના ઉત્તરમાં આ પદ લખાયું હતું

આછાં અંધારાં રે સરતાં પળપળે,
તે તો તેજનાં ઉઘડે કમાડ;
લોચન મારાં રે ભરતાં પળપળે,
તેમાં પીગળે પાપના પહાડ:
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૩

હૈડું ધખકે રે જળતું પળપળે,
ઠોકે નિશદિન પુણ્યનું દ્વાર;
અધીરૂં ઝબકે રે મનડું પળપળે,
રખે ચૂકે તે દિવ્ય દિદાર:
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૪

તાપ ઉચાટે રે રાખે પળપળે,
બળું બળું ધરા થઈ જાય,
આંબલા વાટે રે પાકે પળપળે,
એવા અમૃતરસ છલકાય:
પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૫

ઘેરી ઘહેરી રે છાયા પળપળે
  આવે આવે ને જાય અનેક;
ઝુમે અનેરી રે કાયા પળપળે,
  તોય રાખે પ્રભુ અમ ટેક:
    પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૬

દુખડાં દેજો રે અમને પળપળે!
  ભલે ટોલજો ચૌદે બ્રહ્માંડ!
અંતર વહેજો રે શમને પળપળે:
  ઝીલશું મનભર પ્રભુરસકાંઠ!
    પ્રભુ સંભારે રે અમને પળપળે! ૭

·

દુઃખની દેવી

(ગરબી)

આંસુડાં ભરોની મારાં બાલુડાં રે લોલ !
આંસુડે ઝરે અમોલા ઓઘ જો :
આંસુડાં ભરોની મારાં બાલુડાં રે લોલ !

આંસુડાંમાં વિશ્વના વિલાસ છે રે લોલ,
આંસુડાંમાં જોગીઓના જોગ જો :
આંસુડાં ભરોની મારાં બાલુડાં રે લોલ ! ૧

•

દુઃખની દેવી હું જગતમાવડી રે લોલ,
દુઃખનાં પીયૂષ પાઉં રોજ જો :
આસુડાં ભરોની મારાં બાલુડાં રે લોલ !

શિરે વરસાવું ઊંડી વાદળી રે લોલ,
નીરના ભરે નયને હોજ જો
આંસુડાં ભરોની મારાં બાલુડાં રે લોલ ! ૨

અંધકારે લીંપ્યું મારૂં આંગણું રે લોલ,
માંહિં પધરાવ્યા ગુરુદેવ જો :
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ !

ટમકે છે દિવ્ય ઊંડા તારલા રે લોલ,—
દુનિયાને દીનતાની ટેવ જો :
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ ! ૩

પૃથ્વીમાં પ્રકાશની ઝડી ઝરે રે લોલ,
ઝીલે તેને મોંઘી દુઃખથાળ જો :
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ !

ચાળે ચાળે પૂજે પ્રાણપાંદડી રે લોલ,
ફૂટે તેમાં ફૂલડાંના ફાલ જો :
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ ! ૪

પુણ્યકેરા પાટ મારા પંથમાં રે લોલ,
ચીર કો કરે ત્યાં વિષપાન જો :
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ !

વહાલાં ! વિરાજો વદનહાસ્યથી રે લોલ,
દુઃખડાં તો દેવકેરાં દાન જો !
આંસુડાં ભરેલી મારાં બાલુડાં રે લોલ ! ૫

બાળશો ના

(૫૬)*

બાળશો ના, કોઈ બાળશો ના,
જગતઝાળમાં બળ્યાંને વધુ બાળશો ના ! (ધ્રુવ)

ઊંડા જ્વાળામુખી કંઈ પડ્યા છે જૂના,
ઊના ઊના કરી ઉકાળશો ના :
જગતઝાળમાં બળ્યાંને વધુ બાળશો ના ! ૧

તપી તપી ઉચાટે આવ્યાં જળઘાટે,
વાટે વાટે ફરી ઉછાળશો ના :
જગતઝાળમાં બળ્યાંને વધુ બાળશો ના ! ૨

દિલમાંના દૈત્યો જે સૂતા દિલ ફોલી,
ખોળી ખોળી તેને પંપાળશો ના :
જગતઝાળમાં બળ્યાંને વધુ બાળશો ના ! ૩

---

* "ક્યા માગું રે મેં ક્યા માગું, ઐસી ફૂંકીસી ઝિંદગીમેં ક્યા માગું ?"—એ ચાલ.

દુઃખના તે પહાડમાંથી ગંગા ઉતારી,
વારી વારીને પાછી વાળશો ના.
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિમાં બાળી કુંદનની કાયા,
માયા માયા કહી આડું ભાળશો ના
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૫

ભૂત ભીડાયાં પાછળ, ઘેરે મહાભાવિ,—
આવી આવી તે શમણાં બાળશો ના
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૬

ભસ્મે ઢાંક્યા અંગારા જીવનના મૂકી,
ફૂંકી ફૂંકી તેને પ્રજાળશો ના!
જગતઝાળમાં બળ્યાને વધુ બાળશો ના! ૭

સંધ્યાકાળે સાગરકિનારે

(હરિગીત)

ગંભીર સાગર ઉછળતો ધ્રુજવે ધરા ગર્જન કરી,
ને ઘોષ તેના ગગનને ઘૂમાવતા ખુબ ધ્રુન ભરી;
એ ઘોષના તરતા તરંગે કિરણરંગો પ્રોઇને,
નગત્રેતડી પાછળ સૂતો રવિ સૌમ્ય સંધ્યા મોહીને. ૧

ચુંમે શિખર આકાશને ત્યાં કનકસરિતા રેલતી
અંધારમુખ વહીં જાય ધીમે રંગ વ્યોમે ખેલતી;
શિખરો નીચે છાયા ઊંડી લંબાતી જાય ધરા પરે,
ને મંદમંદા ચંદ્રિકા નિજ સ્નેહશ્વાસે જગ ભરે. ૨

સાગર કૂદે નિજ તાનમાં, ભરતી ભરે, ખાલી કરે,
ને ગૂઢ લેખે જગતનો ઇતિહાસ તટ પર ચીતરે:
ક્યૌં એજ સાગરતીર હું આવી પડું તે વાંચવા,
પળ એક કંઈ સમજું જરા ત્યાં હૃદય લાગે નાચવા. ૩

એ ધન્ય પળમાં હૃદયના તારો ઝીણા ઝણઝણી રહે,
રણકાર કંઇ ઊઠે દિલે, નવજ્યોતિ કંઇ આંખે વહે:
સંસારના અંગારની ત્યાં ઝાળ ના કંઈ લગતી,
પણ ભાવિનું ઉર ચીરતી નરકલ્પના કંઈ જાગતી. ૪

એ મિષ્ટ પળમાં અંતરે મૃદુ ભાવ કંઇ જન્મે નવા,
ઘડી રક્ત સાથે શ્વાસને પણ તે કહે થંભી જવા;—
આંખો છતાં દેખે નહીં, કર્ણો છતાં સૂણે નહીં,
પણ આત્મ ઊંડો જાગી વધુ દેખે વધુ સૂણે તહિં. ૫

એ પળ વિશે પછી રેતીમાં, હું જોઉં ઊંચે ને નીચે:
રજની ધીમે અંધારજળ આકાશથી જગ પર સિંચે;
પ્હાડ, મિનારા, વૃક્ષ સૌ—દુનિયા બધી તેમાં ડૂબે,
એ નિત્યપ્રલયજ નિરખવા તારા નભે નીકળી ઊભે. ૬

દુનિયા ડૂબે, દુનિયા તરે: એ જોય માનવ સર્વદા;
આ વિશ્વના પલ્લાતણી દાંડી રહે નવ સ્થિર કદા;
દુનિયા તરે, દુનિયા ડૂબે: માનવ ઊંડે, માનવ નૂબે,
ને ભાર ન્હેના પ્રાણોનું ચાલી જતું સઘળું જુએ. ૭

દુનિયા ડૂબે, દુનિયા તરે: તરતાં ડૂબે, ડૂબતાં તરે:
ડૂબતાં વીણે મોતી અને તરતાં ઝીલે તારા કરે!
એ વીણતું, એ ઝીલતું, આ વિશ્વ ચાલ્યું જાય છે,
અગણિત વર્ષ થયાં ઉભય પલ્લાં હિંદોળા ખાય છે. ૮

દુનિયા બધે અધુરી દિસે, માનવ બધું સમજે નહીં:
આ સત્ય શું, આ શુદ્ધિ શું, કરીને પડે શંકા મહીં;
અધુરૂં દિસે નજરે બધું તે પૂર્ણ સર્વ થશે મળી,
છૂટી પડી લાગે કડી સંધાય ત્યારે સાંકળી. ૯

નહિ સત્ય દુર્ગમ કો થકી, નહિ શુદ્ધિ દુર્ઘટ કો દિસે:
જોતા બધા તારા જુએ, કુસુમો બધાં કાજે ખીલે;
જયમ મ્હેલથી ત્યમ ઝૂંપડેથી ધૂમ્ર વ્યોમજ જાય છે:
પણ માનવીથી માનવી જૂદોજ કંઇ દેખાય છે. ૧૦

આ દૃશ્યભેદે વિશ્વપલ્લું તો ભરાતું ડોલતું,
કો દૂર દિવ્યપ્રસંગ માટે સ્વપ્નિને હિંચોળતું:
કર્તવ્ય કરતો માનવી નિજ ભાગ નાખે તે વિશે,
શંકા કરે નહિ કે ન ભેદાભેદ જાણે કો મિષે. ૧૧

માટી થકી કંચન જડે, પથ્થર વિશે રત્નો મળે,
હા, તેમ માનવદેહમાંથી દેવ આખર ઝળહળે!
સુખદુઃખનું આ વૃક્ષ વધતું મંજરી ભર ધારશે,
ફળફૂલથી ઝૂકી રહી આનંદ દિવ્ય પ્રસારશે. ૧૨

કંઈ પર્વતો પીગળી જઈ આકળ સમા ઊડી જશે,
પડશે ધરા સાગરમુખે, સાગર હઠી ખાલી થશે,
ખરશે ઉડુ, રવિ શાંત થશે, પડશે શશી કાળો ખમાં,
પણ માનવી કર્ત્તવ્યવશ વધતો જશે નિજ તેજમાં! ૧૩

જે તેજ વેરાયું જગે તે બિંદુરૂપ રહ્યું બધે,
આ વિશ્વમાં તારા સમું નિયમે રહી આગળ વધે;
અંધારમાં ઘસડાય પણ છે દૃષ્ટિ દૂર દિશા ભણી,
કો મહાતેજ વિશે જઈ ભળશે બધી જ્યોતિકણી. ૧૪

નીચે પડી આ રેતીમાં જોઉં ઊંચા આકાશને,
આતુરનયન નિરખું ગગનમંડળ રમાતા રાસને:
બ્રહ્માંડ કુલ ઝગકારતુંજ તણાય ડોરી તાનમાં,
ને આ ધરા પણ દોડતી તાઈ જાય સૌ તે ધ્યાનમાં. ૧૫

તો હે મહાસુખ સાગરા ! તુજ ઘોષ નિત્ય ગજાવજે !
એ ઘોષમાં અમને સદા કર્તવ્ય એમ સમજાવજે !
તુજ નિત્યજાગૃત હૃદયનું બળ આપજે અમને જરા,
આ પળ સમી કંઈ ધન્ય પળ દેજે ઘણી, હે સાગરા ! ૧૬

અંધારમાં આ તારલા નિજ પંથમાં વાધે ક્રમે,
આકાશભરતા ભવ્ય તેજે જઈ પ્રભાતે સહુ સમે :
ત્યમ આ ધરા પર ઘૂમતા, હે સાગરા ! આપણ જશું,
તે દૂર દિવ્યપ્રસંગમાં તું, હું, બધા સાથે થશું ! ૧૭

નાચ

(ગરબી)

એક રસિયો રહ્યો હૂર હૂર,
　　　　થનગન નાચે રે!
એના નાચે જગત ચકચૂર,
　　　　રસભર રાચે રે!— (ધ્રુવ)

રસિયો નાચે પ્રીતિના ચોકમાં,
　　જાગે જગત ઝમકારે રે;
પદે પદે નવજ્યોતિ ઝરે ઊડી,
　　જાગે જીવન અમીધારે:
　　　　હો! થનગન નાચે રે! ૧

નાચે આકાશ, નાચે તારલા, ને
નાચે સૂરજ ને ચંદા રે;
નાચે ધરા, નાચે સિંધુ ધમકતો,
હૈયે મારે નાચે પડછંદા:
હો! થનગન નાચે રે! ૨

ઊડે આનંદ એક નાચે અલબેલડો,
રેલે અખંડ રસહેલી રે;
ભરતી ભરાય જગઅંગે ઉછળતી,
રંગે ભીંજાય ઘેલી ઘેલી:
હો! થનગન નાચે રે! ૩

નાચે રીઝાય કોઈ, નાચે ખીજાય કોઈ,
નાચે ભીંજાય સહુ સાથે રે;
વાંકીચૂકી પડે પગલી જગતની,
તોય રાખે ધરી નિજ હાથે:
હો! થનગન નાચે રે! ૪

આધી દિશાઓ ધીમે ખોલતી ને
જામે પુનીત ગીત ઘેરાં રે;
ભુવન ભુવનમાં ઉઘડે આંખલડી,
નાચે હૈયે શમણાં અનેરાં:
હો! થનગન નાચે રે! ૫

રસિયાં! આવો, કુમકુમ પગલે,
નાચે દઈએ સહુ તાળી રે;
નાચો, નાચો, મારા રસિયાના નાચમાં
તાળી ન જાય કદી ખાલી:
હો! થનગન નાચો રે! ૬

નવભૂમિ

(૫૬)*

ઊભું વ્યોમ ઊંચે જગ છાઈને રે,
ઊભું ધરણી સાગર શીર જો,
ઊભું રાત દિવસ ગભડાવતું રે,
ઊભું ભવ્ય મહાગંભીર જો :
બાંધી સર્વ દિશા આ વિશ્વની રે. ૧

ધરણી ધગતી, સાગર ઉકળે રે,
વનમાં કાંટા, સિંધુ કરાળ જો;
ઊભું વ્યોમ ઊંચે, આપણ નીચે રે,
તમ અમને લેતું એક ફાળ જો :
એક કદમમાં વિશ્વ સમી જતું રે. ૨

ઘડી બે ઘડી જશે આપમીટમાં રે,
પુણ્યપદો સંભળાશે દ્વાર જો :
ઉકળતા સાગર નહિ ઘોરતા રે,
નહિ કાંટા, ન ધરાઅંગાર જો ;
જઈશું પ્રિય એવી નવભૂમિમાં રે! ૩

* "ઓધવ ! એક વાર ગોકુળ સંચરો રે," —એ ચાલ.

ફૂલડાં વેરંતી ધરણી હસે રે,
સાગર છલકે અમીનિધાન જો:
ઊભું વ્યોમ નીચે, આપણ ઊચે રે,
પ્રભુપગલાંનું જાદુઇ પાન જો !
સમતું વ્યોમ ઊંડું પ્રભુઅંતરે રે. ૪

વહાલાં ! પ્રભુના મીઠા બોલડા રે
વરસે ધરણી સાગર શીર જો,
દ્વારકમાન દીપે નવધામની રે
ઉપર ભવ્ય મહાગંભીર જો,
ત્યાંથી જવું પાવન પ્રભુદેશમાં રે. ૫

પહો ફાટે ને છાયા ઉડતી રે,
ભુવન ભુવન ઉઘડે ભરરંગ જો :
છો આજે રજની શુંગળાવતી રે,
કાલે નવલ પ્રભાત સુમંગ જો:
વહાલાં ! ઊચે વ્યોમ નિહાળીએ રે ! ૬

પ્રભુનાં ઘેલાં

(૫૬)

પ્રભુનાં ઘેલાં બનીએ, વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલાં જી.
હો વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલાં જી.—(ધ્રુવ)

જગડાહ્યાંનું ડહાપણ ડોલે, તેશું ન બોલે નાથ,
હો જી, તેશું ન બોલે નાથ;
જગડાહ્યાં જો બને પ્રભુઘેલાં તો પ્રભુજી આવે સાથ :
હો વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલાં જી. ૧

ભરબપોરે ઘોર અંધારૂં, ભરદરિયે જળખોટ,
જુઓ જી, ભરદરિયે જળખોટ ;
જગજ્ઞાનીનું જ્ઞાન અંધારું જગજ્ઞાનીને ફોટ !
હો વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલાં જી. ૨

મોંઘેરા મહેલ ને કિલ્લા કચેરી, કોઈ ન આવે કામ,
જગતમાં કોઈ ન આવે કામ ;
ફૂંકે સંટોળીઆ, ધરણી કંપે, ત્યાં વીર પણ હારે હામ:
હો વહાલાં ! પ્રભુનાં ઘેલાં જી. ૩

આગે જળે નહિ, રેલે ડૂબે નહિ, કાપે ન કોટિક વીજ,
કદાપિ કાપે ન કોટિક વીજ;
અમૃતરૂપી એ અંતર ધારે પ્રભુઘેલાંની પતીજ:
હો વહાલાં! પ્રભુનાં ઘેલાં છીં. ૪

ઘેલાં રે ઘેલાં, આપણ ઘેલાં, ડાહ્યાં હસે ધરી ગર્વ,
ભલે રે ડાહ્યાં હસે ધરી ગર્વ;
એવાં ડાહ્યાંનાં હાસ્યરુદનમાં દુનિયા ડૂબી ગઈ સર્વ!
હો વહાલાં! પ્રભુનાં ઘેલાં છીં. ૫

બે આંખે બે ચિત્ર ન દેખે, બે કાને ન બે બોલ,
સુણે કો બે કાને ન બે બોલ;
ઘટઘટ પ્રભુઘેલાંના પ્રાણનું ડાહ્યાં કરે શું તોલ?
હો વહાલાં! પ્રભુનાં ઘેલાં છીં. ૬

ઘેલો આત્મા, ઘેલું હૃદય, ને ઘેલો આપણો સાથ,
હસી લ્યો! ઘેલો આપણો સાથ;
એવાં ઘેલાંના આનંદે હસવા, ઘેલા બને જગનાથ!
હો વહાલાં! પ્રભુનાં ઘેલાં છીં.

જીવનસંધ્યા

(૫૬)*

સખી ! ઝૂમાઈ પ્રાણુની પાંખડી રે,
અધસૂકી લાગે શું વસંત જો ;
ખાંચી ખાંચી વરસે મેઘલા રે,
અધુરાં અજવાળાં ઉતરંત જો :
સખી ! કંઈ ચાલી ગયું જીવનથકી રે ! ૧

મીઠાં તેજોમય સ્વપ્નાં હતાં રે,
ધરણીમાં કંઈ દીપતી જ્યોત જો;
ઝળહળતી ઊંડી આંખડી રે,
સંદેશા દેતા ખદ્યોત જો :
સખી ! જીવનમાં એવું કંઈ હતું રે. ૨

---

* " ઓધવ ! એક વાર ગોકુળ સંચરો રે, "—એ ચાલ.

વનલીલામાં પ્રાણ વસાવતો રે
પંખીડાંનો પુણ્યસમાજ જો;
કુંજેકુંજ મૂગી ખાલી દિસે રે,
અધુરૂં અધુરૂં લાગે આજ જો :
સખી ! જીવનમાં કંઇ ઊણું થયું રે. ૩

ઉઘડતા પ્રત્યેક પ્રભાતમાં રે,
કે પુણ્યોશું ખીલતે ફૂલ જો,
રંગો કંઈ આવે ને જાય છે રે,
પણ કંઇ ગઈ તે પ્રભા અતૂલ જો :
સખી ! કંઈ જીવનમાં ઘટતું દિસે રે. ૪

આજે એજ ઊભી તરુવેલડી રે,
એજ ઉપર છાયું આકાશ જો,
ઘૂમતી રવિચંદ્રાની બેલડી રે
દેરે એજ અલૌકિક હાસ જો :
સખી ! પણ કંઇ ચોમાંથી ઉડી ગયું રે. ૫

સખી ! આ ધરણી તજતી તેજને રે,
કે આ ભૂલતી મારી આંખ જો ?
અંધારે ગૂંથાયું તેજ, કે રે
તેજતણી બીડાતી પાંખ જો ?
સખી ! કંઈ એવું અગમ્યજ શું હશે રે ? ૬

શું સૌંદર્ય ન ધારે એકતા રે,
કે નવ ધારે માનવઉર જો ?
જ્યોત અખંડ અચળ પથ પર દીપે રે,
કે વધતાં ખસતી તે દૂર જો ?
સખી ! કંઈ એવી સમસ્યા સૃષ્ટિની રે ! ૭

ટહુકા કરતાં બુલબુલ કોકિલા રે,
તે સાથે રસ ઝીલતાં વૃક્ષ જો :
નાચે થનથન મોંઘા મોરલા રે,
તારા ટમકે નયને લક્ષ જો :
સખી ! એ સર્વ લહું કંઈ અંતરે રે ! ૮

પણ આ સાગર ઉંડા ઘોરતો રે,
ને પીંપળ ઊભાં સૂકાઈ જો;
ઊંડા કંઈ નિઃશ્વાસ વહાવતાં રે,
કરતાં એજ કથા મુખ કાંઈ જો:
    સખી! ક્યાં મોંઘેરાં શમણાં ગયાં રે? ૯

નિદ્રા જેવું જીવન આપણું રે,
એક રજનીનો જન્મ જણાય જો;
ફૂટી તારા સંધ્યાતેજથી રે
વધતાં અંધારે ગૂંથાય જો:
    સખી! એવા જીવને પડદા પડે રે. ૧૦

પણ તે શમણાંની છાયા રહી રે,
અગ્નિને ભારેલી રાખ જો;
જીવનવનમાં વધતા પ્રાણને રે
તિમિરે તેજતણી રહે આંખ જો:
    સખી! સ્મરણે કંઈ સત્યો જાગતાં રે! ૧૧

ઊંડી કાળી છાયા મેઘની રે,
કે બ્રહ્માંડભર્યો ભરશોર જો,
નહિ ઢાંકી, નહિ ભૂલાવી શકે રે
એ સ્મરણોના પ્રિય અંકોર જો:
 સખી ! અમીસાગરતીર એ કંઇ ઉગે રે. ૧૨

તો આ અંધારે નભગંગને રે
જોતાં તારકશું જડ્યું તીર જો:
ઉતરતા જીવનના પંથમાં રે
ધર્મ અને શ્રદ્ધામાં ધીર જો·
 સખી ! કંઇ એ અંતર બળ આપતું રે. ૧૩

સખી ! આ વનલીલામાં નાચતાં રે
પંખીડાં રેલે રસરેલ જો,
ને આ ઝરણાં દેડે કૂદતાં રે,
એમ હતા મુજ બાળકખેલ જો·
 સખી ! તો એ આજે વધુ વહાલીડાં રે ૧૪

સંધ્યામેઘે રંગ રમી સમે રે
ને આથમે તેજોનું તેજ જો:
સંકેલાશે તેમ જીવન જંગે રે
પ્રભુજીની પ્રભુતામાં એજ જો:
સખી! ત્યારે પણ તે કંઈ દોરશે રે! ૧૫

અગોચર ધામ

(રાગ માંડ)

એક મીઠું અગોચર ધામ રે
        મારા અંતરનો આરામ.—   (ધ્રુવ)

જોઉં જોઉં ત્યાં આંખ ભૂલે ને
    બોલી બોલી ભૂલું નામ;
ખોળું ખોળું પણ સહેજમાં સરકે
    હાથ આવ્યો વિશ્રામ રે,
        એક એવુ અગોચર ધામ.   ૧

રાતદિવસ નહિ, તેજતિમિર નહિ,
    નહિ કોઈ કાળ કે ઠામ;
પૃથ્વી, પાતાળ, આકાશ નહિ, કંઈ
    રૂપ ન રંગ ન નામ રે,
        એવું એક અગોચર ધામ.   ૨

આધી દિશા પણ શોધી જડે નહિ,
શોધી જડે નહિ વાટ,
પથ પડ્યો કઈ પાય નીચે, પણ
ગોત્યા ગગાના ઘાટ રે,
જોવા એક અગોચર ધામ ૩

ભર્યા સરોવર નીરથકી ને
હસલા ઊભા તીર,
નીર દીઠાં નહિ, શોધ છિપે ત્યા
કોણ પેગબર પીર રે?—
એવુ એક અગોચર ધામ ૪

વાટમા પૂછો, ઘાટમા પૂછો,
પૂછો સકળ સસાર
તારકજડશુ રોજ અધારે
નાવે ભટકતા પાર રે,
એવુ એક અગોચર ધામ ૫

પંખી પડે ઝંપલાવી ન સિંધુમાં
　　શોધવાને આકાશ:
મચ્છ ઉડે નહિ તેમ નભે, શીદ
　　માનવની ઊંધી આશ રે,
　　　　જોવા દૂર અગોચર ધામ? ૬

સૂની સૂની આ કલ્પના આપણી
　　શોધે શું તારકપાર?
કાન માંડે તો ગાન સુણે અહિંજ
　　અંતર્યધરાને ઠાર રે;
　　　　રહ્યું અહિંજ અગોચર ધામ. ૭

દેવ અને મહાદેવ બધા અહિં
　　મળતા હજી ઠોરેઠોર:
પત્ર હલાવો, શિલા ઉથલાવો, ત્યાં
　　પ્રગટશે દિવ્ય અકોર રે,
　　　　વસ્યું અહિંજ અગોચર ધામ. ૮

કાશી મથુરાં કે મક્કા મદીના
મળશે હૃદયને ઘાટ :
ખોળો, ખોળો, જરા આત્મથી માગો, ત્યાં
પ્રગટશે સ્વર્ગના પાટ રે,
મોંઘું મળશે અગોચર ધામ ! ૯

અંતરસ્વર્ગના પાલવ પકડી,
ધરજો અખંડ એક આશ :
રોતી જગતમાં ઝીલશે ને ભરશે
આત્મા ઊંડેરાં હાસ રે,
જોઈ મોંઘું અગોચર ધામ ! ૧૦

વિશ્વનું ગુહ્ય

(ગરબી)*

એક વસ્તુ રહી છે ગૂઢ, પ્રગટ તે કોણ બતાવે?
ડૂલ્યા જ્ઞાની ધ્યાની બની મૂઢ, પ્રગટ તે કોણ બતાવે?-(ધ્રુવ)

સાત પડો અંધારનાં વીંટ્યાં છે ચોપાસ,
એકેકથી ગાઢાં અધિક, તેમાં ઊંડે ઊંડે રહ્યો વાસ:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૧

કંઈ કંઈ રજ એ વસ્તુની પડ ફોડી વેરાય;
જ્યમ જ્યમ પડ એ ખોળીએ, ત્યમ ત્યમ દૂર જતી તે જણાય:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૨

માનવ વસ્તુ ભૂલીને રજમાં રહે અંજાઈ;
જ્યમ જ્યમ રજ ચળકે ઘણી, ત્યમ ત્યમ અંધાર રહે ગૂંથાઈ:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૩

એ રજને પણ કદી કદી વીંટે વાદળ ઘોર;
ચમકે ચપળા આભમાં, વળી સિંધુ કરે બહુ શોર:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૪

---

*"લોચન મનનો રે કે ઝગડો લોચન મનનો,"—એ રાગ.

ગાઢાં જંગલ ઝાડી ને ઊંડી ગુહા ને પહાડ:
ભેદી ભેદી અભેદ્ય રહે વળી કંઇ કંઈ આડ કરાડ:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૫

તેજ છતે જગ અંધ છે, આંખ છતે જન અંધ:
આત્મા છુપાયો આત્મનો, ત્યાં કોણ છોડે અંધારના બંધ?
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૬

ઊંડી ઊંડી વસ્તુ ને ઊંડી ઊંડી આશ:
માનવ મોરલીને તજી ફૂંકે અગ્નિ-ફૂંકણીમાં શ્વાસ:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૭

વિશ્વ છુપાવે વસ્તુને, કોમળ માનવદૃષ્ટ;
વસ્તુપ્રકાશ અસહ્ય છે, તેને ઢાંકે જગતનાં કષ્ટ:
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૮

તોય જગત ને કાળ એ પોપે માનવબાળ;
જ્યાં તક દૃષ્ટિ ઠરે નહીં, ત્યાં તક કેમ ઝીલે તે ઝાળ?
પ્રગટ તે કોણ બતાવે?— ૯

જોશે અનિમિષ આંખ જ્યાં ભરમધ્યાહ્નને સૂર;
વિશ્વ જશે સરી આંખથી, પછી વસ્તુ મળે પૂરનૂર,
પ્રગટ રૂપ ધન્ય બતાવે!—૧૦

સ્વર્ગને બારણે

(છંદ હરિગીત)

૧

ભિક્ષુક ઊભો આ બારણે,
મૂઠી ભીખને કારણે ;
ભર સૃષ્ટિમાં
તુજ દૃષ્ટિમાં
સહુ છે સમાન ઉધારણે.
જગથી અને જગતેજથીજ તજાયલો,
જનચક્ષુ ને નભતારલાથી હીણાયલો,
આ અણુછૂટ્યા અંધારમાં,
આત્મ રૂંધતા ભારમાં,
ઊભો છું કાળકટાક્ષથી ભેદાયલો :
રજનીતણો રથ જાય ધીરે ચૂરતો મુજને સદા ;
દીનનાથ ! તારા વિશ્વમાં આ તું છતે શી આપદા ?

૨

હા, હતી ઉષા મુજ આંખમાં,
તેજરંગી લાખમાં,
શુલ ધારતી,
ઉર ઠારતી,
સંધ્યા ભરી'તી પાંખમાં;—
નવવ્યોમખુલતાં સ્વપ્નમાં વીંટાઇને
કંઇ સુખવિચાર વિશે સૂતો ગૂંથાઇને;
એ સ્વપ્નવસ્ત્રો મુજ ગયાં
દેહથી ઉતરાઈ જ્યાં,
સંધ્યા ઉષા પણ સર્વ ગઇ લૂંટાઈને:
ઊભો દિગંબર તુજ કને એ ઊંઘમાંથી જાગતો,
ઓ નાથ! આ નાચાર તુજ બસ પ્રેમભિક્ષા માગતો!

૩

પ્રિય સ્વર્ગપ્હાર મૂકયો મને,
રાખ્યું વચમાં વ્યોમને;—
ઘડીંઘડીં રડી,
નભતરુ ચઢી,
હું ચુંમું તારક સોમને :
હું સ્વર્ગ કેરાં ફૂલ પણ ભૂલી ગયો,
કંઇ મંદ છાયામાં તહિં ડૂલી રહ્યાં;
તુજ આંગણું ઊંચું પડ્યું,
હ્રદય નીચે આથડ્યું;
તુજ માંડવો વધુ ફૂલથી ઝૂલી રહ્યો :
લહરી સરે નીચે સુવાસિત, ઝડપોં તે ઉર હું ભરૂં,
ને એ સુગંધથકી હું ફૂલની કલ્પના કંઇ કંઇ કરૂં.

૪

રે પૃથ્વીને ખોળે પડી
દિવસ કંઈ કાઢ્યા રડી;
મન રોળતો
જગ ખોળતો
આકાશનેજ ખભે ચઢી;
પ્રત્યેક પવન પૂંઠે પડ્યો હું આશમાં,
નવરંગ ગલીંગૂંચી ફર્યો આકાશમાં,
પણ એ પવનરથધૂળથી
આંખ મુજ ત્યાં ભૂલતી,
ને વિપથ જઈ તૂટી પડું કો પાશમાં:
ગત દિવસના ઢગલા તળે મુજ જીવન ઘાયલ છે પડ્યું;
તુજ પ્રેમના શું પ્રહાર ઝીલવા, નાથ ! આ અમ ઉર પડ્યું ?

૫

ગાળેલ ઊના હેમની
શુદ્ધ ધારા પ્રેમની
        તુજ જગ વહે,
        ને બધું દહે
એ તપ્તમાયા ક્ષેમની :
ફળરૂપ છે તુજ વિશ્વક્ષેત્ર રસે ભર્યાં,
તુજ તેજબીજ અમૃતત્વપૂરિત છે કર્યાં,
    પણ ધગધગિત ધારા પડે,
    ખેતરો તુજ તે વટે
ત્યાં ખેડતો તું જાય હાસ્ય પૂરી નર્યાં :
ઓ નાથ ! તારાં ક્ષેત્ર પાકે રુદનતાપ વતે ખરાં,
શું મૃત્યુનું ખાતર દઈ ઉગાડવાં તુજ ખેતરાં ?

૬

તુજ ચરણ ચાલે મુજ શિરે,
તમ દેહ ભરે નીરે,
મુજ નસનસે
જીવન ફસે,
તુજ હળ ફરી ચીરા ચીરે;
કંટક અને ખડિયાં બધે રોળાઇને,
બની એકરસ રૂહેતાં રસે ચોળાઇને;
તુજ તેજબીજ ખિલાવવા
પછી ફૂટે અંકુર નવા,
ને મોદભર રહું તુજ પવન ઝૂલામણે:
હે નાથ! હું-મય પાક એ તૈયાર કર તુજ તાપથી:
સ્થિતિ થાય મુજ તુજ બારણે, એ ધન્ય પળથકી રહું મરી!

•

૭

બહુ વેળ હું સંધ્યા સમે
જોઇ રહું રવિ આથમે,
ને સ્વપ્નશું
નિરખુ કશું
ત્યાં સ્વર્ગ હસતું ચોગમે:
આ સૃષ્ટિ દૃશ્યાદૃશ્ય વચ્ચે ઝૂલતી,
કંઈ ભાવિને જોવા જતી ત્યાં ભૂલતી;
એ સર્વ જિજ્ઞાસા તજી,
વર્તમાનજ રહું ભજી,
એ બીજમાંહિંજ ભાવિ છે વસ્યુ મૂળથી:
આકાશની કંઈ તોતળી બોલી મથું હું બોલવા,
ત્યાં મર્ત્ય સંગીતમાધુરી મુજ જાઉં ભૂલી ખોલવા!

૮

ભિક્ષુક ઊભો તુજ બારણે,
મૂઠી ભીખને કારણે;
છે સૃષ્ટિમાં
મુજ દૃષ્ટિમાં
તુંજ મારણે કે તારણે!
તુજ તાપથી મુજ વસ્ત્ર સર્વ બળી ગયાં,
મુજ પોપચાંનાં પડ બધાં પીગળી ગયાં.
ખોયાં ઘણાં, રોયાં ઘણાં,
ચક્ષુ વિણુ જોયાં ઘણાં,
તે આજ નવનેણે બધાંય મળી ગયાં!
ભંડાર જે ન ભરાય તે તુજ મૂઠી એકજ દે ભરી,
ઓ નાથ! તારે આંગણે હું નાથભર ઉભું ફરી!

૫

ફુલ ખલક સાથે ખેલતી,
કંઈક ભૂમિ હડસેલતી,
વધતી વધી
સ્વર્ગે ચઢી
આ રેલ આવી રેલતી :
તુજ સ્વર્ગની કૂંચી રહી મુજ અંતરે;
શોધ્યું નહીં તે આજ મળ્યું મુજને અરે :
તુજ બારણે અથડયો અહિં,
ફૂટયું અંતર મુજ તહિં,
માહેથી કૂંચી નીકળી રેલે તરે!
આ રેલ વિશ્વ ડુબાડતી મુજને મૂકે તુજ બારણે :
ઓ નાથ! દ્વાર ઉઘાડ તારાં! ધાર તારે ધારણે!

માટીનું મૂલ

(ચક્રાવલિ છંદ)*

ઓ જગનાથ !
પાંખ વિનાનો માનવ હું તો
સંધ્યાશું રમવાને જાઉં ;
તારલડાશું ભરવા બાથ ;
ને વીજળીનો બાંધવ સૂતો
તે ગગડાટ જગવવા ચાહું :
પણ કંઈ ગાઉં,
તે પહેલાં પછડાય અવાજ, ને ત્યાં ધૂળ ભરે મુજ હાથ.— ૧

---

* આ છંદ નવો રચ્યો છે. સવૈયા એકત્રીશા અને ચોપાઇના ખંડોના સવિવેક મિશ્રણથી વાણીને ચંચળ ગતિ આપનારો આ નવીન છંદ બન્યો છે.

"રે રણવીર !
કોલાં કૂતરાં તો ભય પામી
હાર્યાં સમજી ભાગી જાય;
પણ જો કેસરી ઉન્નતશીર !
ભોંય પડ્યો ઉછળે ફરી નામી,
તોડે કે છોડે નિજ કાય;
ધન્ય ગણાય !
કાયર જીવતો મૂઓ જાણુ, રણમરો મરણે રણધીર. ૨

"આવો શૂર !
હરિનો મારગ છે શૂરાનો,
કવિની એ વાણી છે સત્ય;
બહાર પડો લઈને રણતૂર !
નહિ પાછેને ચઢશે પાનો,
શૂરા કેરી અનેરી ગત્ય:
વીરતાનૃત્ય
વીર રંગેરંગ નાચી રહે; હરિ જીતવા ઝૂકાવો પૂર !"— ક

આ શા બોલ !
ઊંડા વ્યોમતણાં પડ ચીરી
આવે આથડતા અહિં આમ,
કરવા કંઈ માટીનું તોલ;
હોય ફકીરી, હોય અમીરી,
પણ શૂરા મૂકે નહિ મામ :
ઉર, ધર હામ !
પડતું તે ચઢવાને ફરી, હરિ લંબાવે હાથ અમોલ.—

"શું તું જોય ?
ઓ માટીના માનવ ! તારી
માટીમાં છે હરિનું હેમ;
તું જેવો સદ્‌ભાગી કોય ?
ચોળી જો તુજ દીપ સમારી
એની રજ ચળકે છે કેમ :
મેળવ એમ,
આ એ માટીને કર શુદ્ધ, પછી બનો હરિહેમજ સોહ્ય."—

વારંવાર
એમ સુણ્યું છે કે હરિધામે
પૂગવા પહેલાં આવે પૂલ,
તે છે કઠણ ઉતરવો પાર;
દાનવ ઊભા ઠામે ઠામે
તે માગે માટીનું મૂલ:
ન પડે ભૂલ,
એવો મંત્ર શિખાડો કાંઇ, કરીએ નિર્ભય પૂલ પસાર!— ૬

"લે એ મંત્ર!
એ માટી ફોડીને ઊંડા
અંદર ઉતર્યો જા તું ઠેઠ;
કર ત્યાં સાચી શોધ સ્વતંત્ર!
માટીમાં રજ પૂરતો રૂડા
જડશે ત્યાં પડી રૂપ વચેટ,
તેની હેઠ
કૂંચી એક જડ્યાશે પડી, લઈ તે ખોલી દે ઉરયંત્ર! ૭

"સુણુ એ ગાન :
લાવ, અહિં તું તારી સાથે,
જે માગે બીજો નહિ કોઈ;
સાંભળ, જે સુણતો નહિ કાન;
આપ, જડે નહિ જે તુજ હાથે,
લે, સઘળું જે દીધું ખોઈ;
ને રહે જોઈ:
જા તું પૂલ વટાવી પાર, દઈ એવું માટીનું દાન!

"જીતવા હાર!
ખડકો ખેડ નિરાશા કેરા
જ્યાં તક પાકે પુણ્યઅનાજ;
આંખ છતાં પણ જો અંધાર;
દુખમાં ઠોક જીવનના ડેરા,
મરણે બાંધ જીવનની પાજ;
જાવા કાજ,
દે એવું માટીનું મૂલ, ને નિર્ભય કર પૂલ પસાર!

"ના કર ચંત!
વિશ્વ વસે તુજ કીકીમહિં જો,
સૌમાં તું પોતે દેખાય,
એવી બને તુજ દૃષ્ટિ અનંત:
પથ્થર એક હલાવે અહિં તો
આકાશે તારો ખસી જાય:
વધુ શું ચાહ્ય?
જા તું પૂલ વટાવી પાર, જો હરિધામે અમરવસંત!"—૧૦

* * *

ઓ જગનાથ!
પાંખ વિનાનો માનવ હું તો
આજ ઉધાશું રમવા જાઉં:
રાત મથ્યો તારલડા સાથ,
ને નભવનનો સિંહ જે સૂતો
તે દિનનાથ જગવવા ચાહું;
ને કંઈ ગાઉં
છેડી મુજ હૈયાના તાર, મુજ અંગુલિ ચાલે તુજ હાથ! ૧૧

માનવચિંતા

(રાગ માઢ)

પ્રભુ બેઠા છે સ્વર્ગને બારણે,
        આ જગત ચાલ્યું જાય:
        જગત પાંસરૂં ચાલ્યું જાય,
        જગત નિર્ભય ચાલ્યું જાય રે. પ્રભુ૦— (ધ્રુવ)

અણુમાપ્યાં છે તેજ જગતનાં,
        અણુવીંધ્યા અંધાર;
કોટિ કોટિ રવિ વ્યોમ તપે પણ
        કોઈ ન પામે પાર રે—પ્રભુ૦ ૧

બ્રહ્માંડતણા સાગરમાં
        ચાલે ભરતી ઓટ;
પ્રભુ બેઠા છે સુકાને, ઓ માનવ!
        તારે ફિકર શી ખોટ રે?—પ્રભુ૦ ૨

શૂન્ય વિશે બીજ વાવ્યાં જેણે,
પ્રેમે ઉછેર્યાં પૂર;
યોગમ તરુ આ ઝૂલી રહ્યાં, તે શું
દૃષ્ટિથકી રહે દૂર રે?—પ્રભુ૦ ૩

શૂન્ય હતું ત્યાં એક બન્યુ ને
એકના થાય અનેક;
સર્વ ગણિત શમ્યું એકમમાં તે
એકતણોજ વિવેક રે.—પ્રભુ૦ ૪

દિનદિન દિનકર ઉગશે ને
વહેશે કરુણાના ધોધ:
તું શું ઉકાળશે, માનવી! તું તો
કર્મે બંધાયો અંધ રે!—પ્રભુ૦ ૫

ચાલી શકે રવિ સાથ સદા તો
ક્યાં છે તિમિરના વાસ?
નાની તુજ પગલીઓ પાછળ પડતાં
પામે તિમિરનો ત્રાસ રે—પ્રભુ૦ ૬

ડગમગ પગ તુજ ડોલતો ને
        ડગડગ ઠોકર ખાય:
પળપળ તારી પાંખડી પકડે
        પ્રભુની અંગુલિ ત્યાંય રે!—પ્રભુ૦ ૭

•

સૃષ્ટિસિંધુને કાંઠે ગબડતા
        રેતીના કણ, ઓ ભાઈ!
પ્રભુ બેઠા જગ જોગવે, તું યે
        એક એ સાગર ન્હાઈ રે!—પ્રભુ૦ ૮

ત્રિકાલ

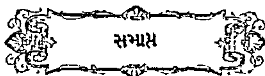
(ગરબી)*

મીઠી મીઠી બોલે, વસંત ઉર લોલે,
હો ઝૂમે આશાના મહોર;
રાતું રાતું ખીલે, પ્રભાત રંગ ઝીલે,
તે લાજે ઝાંખા ને ઘોર:
રંગ હોઠે વસે રે લોલ! ૧

કોયલ ડાળે ડાળે ટહુકી રહે ઊનાળે,
હો નાચે પ્રીતિના મોર;
તપી તપી તાપે બપોર તેજ વ્યાપે,
તેમ ચળકે આંખલડી ચોર:
પ્રભા મુખડે હસે રે લોલ! ૨

* આ ગરબી નવી રચી છે

પાન ખરે ઝૂકે, હેમંત વાયુ ફૂંકે,
હો ફૂટે સ્મૃતિના અંકોર;
ભૂરી ભૂરી સાંઝે સરોજ દિલ દાઝે,
ત્યાં પડઘા પાડે ઉરશોર:
દિશા ડુબતી દિસે રે હોલ! ૩

Some Opinions
on
"The Silken Tassel"
LYRICS AND SONGS,
BY
Ardeshir F. Khabardar
Introduction by
Dr. James H. Cousins, the Irish Poet

"After reading your English book of poems, I feel a desire to know you more truly through your vernacular writings I feel you have the gift of poesy which must naturally reveal itself in all its freedom and grace in your mother tongue, and I do not wonder that your books have attained distinction in Gujarati Literature"

—Dr Rabindranath Tagore.

"Considering the mastery of technique and language that he displays in this volume of English verse, one can well understand that his poetic expression in his native tongue [illegible] as his flow [illegible] love lyrics, and the high level of spiritual realization in the volume give it a charm distinctly its own"

—The Aberdeen Daily Journal
(Scotland)

'The metrical variety and freedom of the poems, the [illegible]tiful thoughts they express, and the deep reflection which [illegible]ves their graceful and musical beauty have moved me [illegible]ation"

—Mr Harold Child,
(the well-known English Critic)

અરદેશર ફરામજી ખબરદારનાં છપાયલાં પુસ્તકો

ગુજરાતીમાં:

૧. કાવ્યરસિકા .... કિંમત રૂ. ૧–૮–૦

૨. વિલાસિકા .... ,, રૂ. ૧–૮–૦

૩. પ્રકાશિકા .... ,, રૂ. ૧–૪–૦

૪ મલબારીનાં કાવ્યરત્નો (તંત્રીલેખે) ,, રૂ. ૩–૦–૦

૫. ભારતનો ટંકાર.... .... ,, રૂ. ૦-૧૨ ૦

૬. સંદેશિકા .... ,, રૂ. ૧–૦–૦

અંગ્રેજીમાં:

1. The Silken Tassel (અંગ્રેજી સંગીતકાવ્યો)
કિંમત રૂ. ૨–૮–૦

Some Opinions
on
"The Silken Tassel"
LYRICS AND SONGS,
BY
Ardeshir F. Khabardar
Introduction by
Dr. James H. Cousins, the Irish Poet

"After reading your English book of poems, I feel a desire to know you more truly through your vernacular writings I feel you have the gift of poesy which must naturally reveal itself in all its freedom and grace in your mother tongue, and I do not wonder that your books have attained distinction in Gujarati literature"

—*Dr Rabindranath Tagore.*

"Considering the mastery of technique and language that he displays in this volume of English verse, one can well understand that his poetic expression in his native tongue must be very fluent indeed His diction is as pure as his flow of ideas is unfailing The dainty hyperbole of the love lyrics, and the high level of spiritual realization in the volume give it a charm distinctly its own"

—*The Aberdeen Daily Journal*
(Scotland)

'The metrical variety and freedom of the poems, the beautiful thoughts they express, and the deep reflection which underlies their graceful and musical beauty have moved me to admiration"

—*Mr Harold Child,*
(the well-known English Critic)

"The poems in this book are the work of a man who has an inborn sense of music His rhythm is nearly always true, the cadence is unerring, and the regular music of his lines betokens him a master of his craft. He has at his command, in an exceptional manner, the machinery of poetry—wealth of image, aptness of word and ease of composition, and he is without question endowed with the poet's spirit"

—*The Mysore University Magazine*

"Thank you very much for putting into my hand a cord to draw very charming verses —To open the book is like drawing up a window-blind and being enabled to see the sky and flowers and all sorts of pretty things It is wonderful that the author should think and write so fluently and musically in English"

—*(Miss) Jean Roberts*

"So exuberant and overflowing is his wealth of imagery [illegible]

delicious freshness of his own that makes you feel his flowers are fresh gathered and he transmits a veritable cadence of Dawn with some of his dewy dropping lines"

—*Mrs Carl Heath*

"His mind moves to a delightful optimism in a charmingly lyrical way The Kokil (or cuckoo) is in his heart Some of his lines insist on being remembered"

—*W H Chesson,*
in "The Bookman"

Price Rs. 2-8.
To be had from the Author, Mount Road, Madras.